

MULTÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR PATAI JÓZSEF * XXVIII. ÉVF. 1938 AUG.—SZEPTEMBER

PATAI JÓZSEF: VISSZAFELÉ A DALTALAN HAJÓN

Először szálltam most hajóra a *telavivi* új kikötőben, melynek váratlan születésénél, hirtelen izmosodásánál is jelen lehettem. A rajongó rigmusokkal és bölcsődalokkal becézett kétéves „*Namal*“ a legsúlyosabb erőpróbát állta most ezen a napon. Teher- és személyszállító hajók egész sora horgonyzott a kikötő előtt. Haifából zavargások híre jött és parancs, hogy a „*Polonia*“ és „*Palesztina*“ szállítsa le összes utasait Telavivban, közöttük *sokszázat*, akik csak Haifában készültek partraszállni. Közben egyre többen jöttek túristák, üdülők, visszafelé indulók, akik már Haifába igyekeztek és értesülve az ottani eseményekről, ostromállapotról, feszültségről, biztonságosabbnak vélték, hogy itt szálljanak hajóra, a tiszta zsidó városban, melynek ép most tették közzé népszámlálási eredményét: *156.000 lélek!* (Hat évvel ezelőtt 51.000 volt!) A közel 1200 utas fel-leszállítása kis motorokkal a nagyhajókról a rengeteg podgyással, áruval és még hozzá a félelmetesen háborgó tengeren — bizony rendkívül erőfeszítést követelt és a zsidó „tengerészek“, motorosok, kikötőmunkások, teherhordók bámulatos gyorsasággal, ügyességgel dolgoztak. Mintha az ősi Zebulun-törzs tengerhódító ivadéka egyenes ugrással visszatermettek volna a multba és nem választották volna el soha századok széles szakadékai.

A hajósorban horgonyzott a *telavivi* kikötőben a „Tisza“ teherhajó, piros-fehér-zöld lobogóval az árbocán. Magyar árut hozott Budapestről Palesztinába. Porcellán edényeket, csempéket, szöveteket és malátát a Dréher-gyárból fiatal testvérének, a Nesor-sörgyárnak Rison L’Cijonba. Egy másik gőzös palesztinai olajat, szappant visz innen Kolumbiába, Délamerikába. A kikötő chalucai a szokott arab fülsiketítő, forró lárma helyett csendes fegyelmezettséggel, szinte hideg logikával végzik munkájukat. Hatalmas ládák tömegei emelkednek fel egyszerre a mélységekből a levegőbe és ereszkednek alá az ugró óriás csónakokba és viszont — a „karmester“ ujjainak intő mozgásait követve. *Rágalom, hogy a zsidó nem volna alkalmas minden fizikai munkára. Elvégzi erővel és ésszel.*

Magukat az óriási csónakokat is zsidó fiúk építik, ácsolják, készítik a *telavivi* kikötőben. Hol és mikor tanulták

ezt? — kérdem egy Sajovits nevű sátoraljauhelyi munkástól, aki ép a vastag hajóbordákat illesztette egymáshoz. — És egy bolgár zsidó fiatalemberre mutat, *Bugrani* Józsefre, aki az első berakodó csónakot építette a zsidó kikötőben. 240 munkanapot vett ez igénybe, — magyarázza — de azelőtt éjjel-nappal három rétegben dolgoztunk, mert sürgős szükség volt rá, most lassítjuk a tempót.

Ezen a napon azonban gyorsítani kellett a tempót az egész vonalon. Most derült csak ki, *milyen életbevágó fontossága volt a két év előtti hirtelen nekilendülésnek, hogy máról holnapra zsidó kikötőt építsenek* a Jarkon torlatánál. Gyerekes dolognak mondták akkor sokan és mosolyogtak az első gyenge famólón, melyet a hullámok hamar elsodortak. És mosolyogtak akkor is, amikor néhány nap és éjszaka alatt az ingó fát szilárd vas váltotta fel és az első lerakott cementzsákok felvirágozva és megénekelve, ünnepélyes kísérettel a *telavivi* múzeumba vitték. Most, hogy három hónapja megnyílt „Cijon kapuja“ a személyforgalom előtt is és ezen a napon, amikor a haifai kikötő — ha rövid időre is — „hozzáférhetetlenné“ vált, reá kellett eszmélni arra, hogy a *telavivi* „úttörés“ a szabad tenger felé történelmi cselekedet volt, történelmi útnyitás a feltámadó Palesztina és a nagy világ között.

A „Palesztina“ hajó utasai csoportosulva tárgyalják az eseményeket, melyeket a hírlap híján szárnyaló hír még jobban kiszínez és túloz. Arab halottak százairól beszélnek, akiket a haifai hadihajók matrózai gépfegyverrel terítettek le. Mintha 45 ember életének kioltása nem volna elég szörnyű, minden nagyítás nélkül is. Lehetetlen — alakul ki a vélemény — hogy a haifai piacon felrobbant aknát zsidó kezek rakták volna le. Ilyen kegyetlenség zsidóktól nem tételezhető fel. Még akkor sem, ha az arab terroristák cselekményei végsőkig feszítik az idegeket és forró vérüket bosszúra ingerelik. És hogyan is férhettek volna hozzá zsidók az arab „suk“-hoz, hogy az órákon át tartó aknamunkát észrevétlenül elvégezhessék? Ezt csak arabok segítségével lehetett keresztülvinni. Arab terroristák provokáló műve ez, hogy így és ezzel izgathassák a tömegeiket és megnyerjék maguk számára a városok és

Batelem. A telep bejárata a Kineret felől

Beth-Joszéf vasútállomása. Az első vonat az új kolónián
Országos Rabbikepz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Éjjeli őrség a Wizo leányfarmján Ajanothban. Fényszóró mellett a gazdasági iskola terraszán

falvak arab népét, mely annyit szenved a bandák terrorjától, fosztogatásaitól, hogy állandóan az angol hatóságokhoz fordulnak segítségért!

Bizonyos, hogy az új palesztinai zsidó nemzedék szellemének az az önvédelmi harc felel meg, amelyet annyi esztendő építőmunkája alatt, Nehemiás próféta korából ismert bibliai heroizmussal folytat. „Egyik kézben vakolókanál, a másikban védőfegyver. A legények egyik fele munkában, a másik fele őrségen.” Harcok és áldozatok nélkül nem lehetett hazát foglalni sohasem. És mialatt a hajóra hozzák a híreket, felvonulnak előttem a képek, miket a falvakban és mezőkön láttam. Chalucok, kik töltött fegyverrel a vállukon ülnek a traktor tetején, puskával kezükben követik a szántó ökröt, teherhordó tevét. Nagy területeken szétszórt telepések, akik nappal vetnek, aratnak, szüretelnek és éjjel bevonulnak a fényszórós őrtornyokba, homokzsákos lövészárkokba, hogy *húszan száz ellen*, védjék földjüket, feleségüket, gyermekeiket. Ahogy történt *Giváth Adában*, melynek tragédiája valamikor hősi eposz lesz. És az önvédelemben heroikusan osztoznak a férfiakkal *asszonyok, leányok*. *Ajanothban* a *Wizo* mezőgazdasági iskolájának tetőtéraszán ép úgy gyakorolták a fiatal leányok a fegyveres támadások kivédését, mint *Givath Brenner* dombjain az izmos legények.

Lehet-e még zsidó gyávaságról beszélni?

A „Palesztina” hajó egyre telik. Újabb és újabb utaso-

Chalucák az őrségen

kat szállítanak a ringó csónakok. Sokan jönnek gyerekekkel, gyerekkocsikkal, játékautókkal. A város forrásától fáradt családok mennek „nyaralni” a *Libánon* havasai közé, meg *Cyprus* szigetének magas, hűvös erdőibe. Tanárok és tanítók a tanév befejeztével mennek vakációra Európába pihenni és ismereteiket tágítani. Kibucokból, kvucákból indulnak tagok távoli országokban élő szülőkhöz, kiket deres fejjel látogatnak meg most először tizenöt—tizenhat esztendő után, vagy igyekeznek „kihozni”, „kimenteni” őket most, amikor már szinte lehetetlen, de „meg kell próbálni mindent.”

Fiúk és leányok jönnek a fedélzetre utazni, búcsúzni. Bibliai szavak röpködnek, egy feltámadt nyelv foszlányai. De héber ének nem hangzik a hajón. Nem zendül fel a „Hatikva” dala, mint amikor erre a partra irányult hajónk kormányja. Akármilyen szándék, szükségesség viszi az embereket el innen rövidebb-hosszabb időre, a szemekben méla szomorúság borong: Talán mégsem kellene zsidónak ezekben a napokban elhagynia Erec Jiszraelt.

A telavivi kikötő csarnokaiban láttuk reggel a Város *Biztonsági Bizottságának* plakátjait, amelyek felhívják a lakosságot, hogy *20 éves kortól kezdve* jelentkezzenek mint önkéntesek *a falu segítségére a sport-egyesületeknél, amelyekhez tartoznak* vagy az ideiglenes hivatalnál a Városházán. S estefelé a lapok már hozták a hajóra a hírt, hogy *az első nap délelőttjén ezeröttszáz önkéntes jelentkezett és délután el is indultak már!* Így siet a város a veszélyeztetett falu segítségére. „*Kófer hajisuv*” („*A telepések váltsága*”) az akció neve, amelytől visszhangzik az egész ország. És akik most hajóra ülnek, érzik, valamit meg kell majd váltaniok, valamit, amit tán most más szükségyszerűségből elmulasztanak.

Daltalanul hagyta el a „Palesztina” a telavivi kikötőt. Másnap reggel 20 órai késéssel mégis kikötött a közben lecsendesedett Haifában. Mohón kapkodták a híreket az újságokból és a feljövő utasok szájából. A Karmel alatt minden csendes. Nem tört ki népszenvedély a rettentő provokáció ellenére sem. Mert a Haifa előtt horgonyzó angol hadihajók legénysége felvonult gépfegyverekkel, pillanatok alatt hatalmába vette a várost, elrendelték a kipróbált nappali „curfew”-t („zárórát”), kiürítették az uccákat és újból bizonyosságát adták, hogy ha a hatóságok komolyan nem akarják, nem történik semmi, nem „zavarog” senki.

Haifában szállították partra a *Cyprus* szigetéről húsfogyasztásul hozott ökrök, tehének tömegét. Gondolkodtató látvány volt, ahogy az állatokat hasukra kötött széles övekkel daruval egyenként magasra emelték és leeresztették. Milyen tágranyílt, könnyörgő, riadt szemekkel himbálóztak a levegőben; csüggedt lábakkal, lógó fejjel meredtek alá az ismeretlen mélységbe, irgalmat keresve. A parton álló arabok, négerek nem nevettek rajtuk, hanem részvételt nézték és igyekeztek őket gyengéden talpra állítani. Két tehén betegen érkezett, egy marcona hauráni arab a váró stráfszekérre segítette szelíden. Talán ugyanaz, aki embertársába — arabba, zsidóba — szúrta kését kegyetlenül.

Ez a tragikus emberi természet, amiről már a hajdani próféták feddése szólt: „Embereket vágnak le és borjakat becéznek.“ Az ál-„állatvédelem“ hazug hajtása, mellyel nemcsak a primitív Keleten, de a mai úgynevezett művelt Európában is találkozunk... Különösen mikor „állatvédelem“ címén kegyetlenkedni lehet a gyűlölt ember-állattal.

Beyrouthban, a szíriai kikötőben új színek transzportjával gazdagodott a „Palesztina“-hajó. Új csoportok szálltak fel. Fehér- és feketecsuhás papok, lengő fejkendős apácák, nagy keresztekkel a nyakukban. Napbarnított arabok sok apró gyermekkel. Fiatal arab nászutas pár hangos sírással búcsúzik a kísérő családtól. A bagdadi olasz konzul kis abesszin gyereket visz magával Itáliába nyaraltatni és a göndörfejű fekete csöppség csakhamar a hajó kedvencévé válik és együtt játszik az arab és zsidó gyermekekkel. „Zanuba! Zanuba! — hangzik feléje minden hajósarkon. Arab kivándorló-családok sok-sok gyermekkel (Szíriában nem lehetett zsidókon meggazdagodni, mint Palesztinában) és zsidó asszonyok segítenek az apróságokkal való bibelődésükben. Mennyi emberi érzés bontakozik ki a végtelen kék ég és végtelen kék víz között. Míg partra nem vetődnek, ahol kezdetét veszi a tülekedés, a gyűlölködés.

Az egyik sarokban délafrikai zsidók csoportosulnak rabbijuk körül, aki tűzzel beszél ereci tapasztalatairól:

— A világ zsidósága nem tudja még, mit jelent neki Erec Jisrael. Én valóságos mámorban jártam be Sáront, Somront és Galilt. Ott voltam a Tegart-kerítés előtt és láttam, hogyan állanak őrt fiataljaink az északi határon. Senki se gondol önmagára, csak a zsidó nép jövőjére. Le a kálappal ez előtt az ifjúság előtt! Az öregek között még akadnak, akik azon húsulnak, hogy telavivi házuk 10 százalék helyett csak 4 százalékot hoz. De az ifjúság csupa tűz és lélek. Áldást, imát kell mondani erre a fiatalságra, amelyhez hasonló 2000 év óta nem volt a zsidóságban! Áldást minden sofőrre, aki olyan nyugodt biztonsággal vezet járművét a legveszélyesebb időkben és pontokon. Áldást minden szántó-vetőre, aki nekünk is szánt, vet, nekünk, délafrikai zsidóknak, akik a legteljesebb szabadságban kultúrát, ipart és kereskedelmet teremtve nőttünk fel a nemes és liberális búrok között és most ki tudja, még meddig lesz maradásunk közöttük? Hiszen a náci-propaganda hatalmába kerítette már a búrokat is!... Mi, délafrikai zsidók óriási segítséget nyújtottunk a Palesztina-építésnek, legutóbb 170.000 fontot adtunk a Keren Hajeszodnak, de most látom, sokkal többet kellett volna tennünk!...

A „Palesztina“ hajó tovább halad Cypruson túl a görög szigetek, az Adriai tenger felé. Telaviv és a Szentföld partja egyre távolabb esik. Messzi ködök borulnak az utolsó napok eseményeire. Mintha legendák fátyolán át világítaná ide. Chanita, Alonim, Tirat-Cvi, Ramat-Hakóv és a többi. Ki parancsolja ott az ifjú életnek, hogy áldozza magát egy darab földért, egy határpontért, drótakadály, homok és szikla mögött? Se kényszer, se hatalom, se diktátor, csak a szív szava, a történelem parancsa. Micsoda makkabeusi nemzedék nő ott a feltámadó Palesz-

Irgun Menachem védőfala

tina hegyein és völgyein! Talán sohasem hagytam még ott a Szentföldet oly mélységes megindultsággal, ennyi lelki emelkedettséggel, mint most, amikor élet-halálharcában láttam. *Nincs félelem Izraelben, Izrael országában. Senkit se rendítenek meg a villongások, se munkakedvében, sem abban a meggyőződésében, hogy a zsidó jövő építésének részese! Folyik az önvédelmi harc és folyik a munka tovább minden vonalon...*

Daltalannak véltem a Telaviv kikötőjéből elinduló hajót. De minél jobban távolodik a Szentföld partjaitól, annál többször hangzik fel itt is, ott is egy-egy dalfoszlány, egy-egy héber énektöredék. A visszavágyás dala, a visszavágyás éneke. Míg végre az olasz partok előtt felszakad teljes erővel az elindulás emléke és egyszerre zendül fel a hajó különböző pontjaiban a telavivi kikötő dala, melynek akkordjaival megtelik az egész „Palesztina“:

A messzeségbe indulnak hajók,
Ezer kéz épít, dolgozik, farag,
Mi építjük a védő partfalat,
Mi emeljük a hullámtörőt,
Kikötőt építünk, hej, kikötőt!
Azurkék lent, azurkék fent,
Meghódítjuk a Végtelent.

PETERDI ANDOR: ŐSZINTE HANG E KOMOLY IDŐKBEN

Nem mondhatjuk, hogy mint égből a villámcsapás, váratlanul csapott le ránk a zsidótörvény. Nem. Ez valóban nem jött hirtelen. Volt időnk megfigyelni, de meg is ismerni a hatását más birodalom felől is. S meglehetősen hosszú idők után jött csak ide a maga teljes zordságában. Volt időnk rettegve gondolni e dolgok felől s valljuk be, *lett volna időnk cselekedni is, hogy ez a csapás ne érjen bennünket olyan ágról szakadt tehetetlenül.* Most látjuk csak teljes tisztaságban, hogy: a dolgozó zsidóság, a középosztály s főleg a proletariátus milyen kiszolgáltatott, magára hagyott és mennyire *nincs se szellemi irányító szerve, se támasza, se védelme ezekben a mai tragikus időkben!*

A régi Pest gazdag zsidói becsületesen, vagyoni rangjukhoz és a zsidó etikához méltó százszázalékosan megtették emberi kötelességeiket s ezért vannak ma olyan intézményei a zsidóságnak, mint a Zsidókórház, a Szeretetház, az Árvaház, az Aggok háza, a Vakok intézete s az alapítványok egész sora, amelyek ma még csak növelik a mai zsidó „vezető tényezők” presztizsét és növelik a hitközség jövedelmeit, mert kétségtelenül nagy ügyességgel tudják hasznosítani ezt a vagyonállagot. Mindez nagyon is rendben volna, ha ennek az állandóan jövedelmező birtoklásnak megfelelő szociális eredménye lenne a szegények javára.

A zsidóság elszegényedése és a nyomor sohasem jelentkezett olyan kirívó módon, mint napjainkban, s azt is meg kell mondanunk, hogy nincs az az utolsó zsidó ember, aki bizonyos lelki pirulás nélkül tudna kérni. Ám a mai idők sehogysem hasonlíthatók össze a régi jó időkkel s az emberek, különösen a tönkrementek is átfurmálódottak. S ha nem is kérnek, ha nem is követelnek, bár mind a kettőhöz ma egyformán jogcímük lenne, de ha kell, mégis elfogadnak. Most is vannak még olyanok, akik inkább elpusztítják magukat, de nem bírják elviselni az elfogadással járó lelki pirulást. A nyomorgó, a tönkrement többség azonban ma úgyszólván el is várja, hogy segítőkéz nyúljon feléje.

De hol az a kéz, amely feléje nyúl? Hol látjuk a zsidóság mai gazdagjait? Pedig a föld nem nyelte el őket, a csillagok sem szippantották azokat az égbolt mögé. Itt vannak ők, köztünk élnek, s feltűnő összegekkel szerepelnek a nagy adózók listáján. Csak hát nem alapítványoznak, nem adakoznak, s a nyomor mai telepein nem jelentkeznek. Mert nincsen szociális lelkiismeretük. Hol vannak azok a gazdag zsidók, akik hivatva lettek volna felváltani a régi gárdát: Hirsch bárót, Wechslemannt, Bischitz bárót, Rusztot, Weisz Alicet s a többi sok-sok nemes zsidót, akik tudták, hogy mivel tartoznak szegény testvéreiknek?! Ennek az áldott szívű nemzedéknek nem volt utánpótlása.

A szegény zsidó élete még az úgynevezett holdog „békeidőkben” sem volt valami irígylésreméltó. Mindig kemény küzdelmet folytatott, hogy átmentse a maga és családja életét egyik napról a másikra. Ám, ez a küzdő, az élet minden gondjával viaskodó zsidócska, a maga nincstelen voltával is *ember tudott maradni.* Ennek volt szociális lelkiismerete! Ez a szegény zsidócska keservesen megkeresett fillérjeit nemcsak magára költötte. *Jutott abból a Hitközségnek, a Chevrának, a különböző perselyeknek, ezenkívül még némely szegény megszorult rokonának vagy hitestvéreinek is. Ez a kiskeresetű zsidó polgár volt a közelmúltban fundamentuma a zsidó közélet szociális tevékenységének. Ez támogatta minden intézményt, jesivákat csak úgy, mint iskolát, asztalához ültette az éhes bochereket és diákokat. Utjukat egyengette a tanuláshoz s ezen felül minden jó és nemes ügyért lelkesedett s erején felül vette ki részét mindenből, és ott, ahol áldozatot követeltek tőle,*

S most, ez a minden áldozatra kész kis zsidócska jutott bajba. Megint csak az ő hátán ríki a sárga folt. Suhog a korbács, s őt sujtja a zsidótörvény. Ő futkos most fejevesztetten, s nem tudja: merre kiáltson segítségért. hogy el ne veszejtse siratnivaló szegény életét.

És nincs ma senki, aki ennek a derék, csupa szívjóság zsidócskának a segítségére sietne. Mint üldözött vad küzd és menteni próbálja életét, állja a csapásokat, tűr, szenved és csodálkozik... *Azon csodálkozik, hogy ő, aki mint zsidó és mint ember egyaránt mindig megtette a kötelességét, most olyan magárahagyott, mintha kivüle már nem is létezne tehetősebb zsidó testvér a világon. Nem áll mögötte senki és semmi: Se védő, se szószóló, se intézmény, se hitközség és semmiféle szociális lelkiismeret.*

Igen, ez a rideg valóság, hogy egyedül a szegény zsidócska meggörbült hátára nehezedik a mai tíz csapás. *A húszszázalékos számarány őt teszi állástalanná, az ő szájából üt ki a sovány falatot, őt közösítik ki az emberi közösségből. Neki adja a kezébe a kötelet, a mérget, a fegyvert, amellyel kioltja a saját, de gyakran családja életét is. Az ő fiát nem veszik fel az egyetemre, az ő fia nem kap hivatalt, az ő fia nem mehet külföldre tanulni, az ő lánya nem mehet férjhez. Minden csak ő, a szegény zsidócska. Egyszóval ő viseli egyedül az antiszemita hullám irgalmatlan következményeit.*

Már most kérdezzük: rendjén van-e ez, úgy, ahogy van? Hát ezeknek az uraknak valóban nincs se hitük, se lelkük, hogy meg nem mozdulnak, nem sietnek a mélységben vergődő szegény testvéreik segítségére?... Pedig tudniok kellene, hogy ez a szegény ember miattuk is szenved. És talán csak miattuk, mert ők voltak itt a nagy keresők, ők lobbantották fel az antiszemizmusz lángját, mert őket irigylük, gyűlölik és a nekik szánt ütésekkel a szegény kis zsidócska háta fogja fel.

És mi csak lelkiismeretünk parancsszavát követjük, ha újra és újra kísérletet teszünk arra, hogy felrázzuk közönyösségükből úgy az illetékes zsidó tényezőket, mint tehetősebb hitestvéreinket, mozduljanak meg ebben az utolsó pillanatban és cselekedjenek. Ne feledjék el, hogy a tél már itt van a nyakunkon és szörnyű nyomor csap majd sok-sok zsidó családra, fiatalokra és öregekre egyaránt.

1. Gondoskodjanak olyan népkonyháról, ahová pirulás nélkül beülhet ebédre egy állástalan tisztviselő, egy ügyvéd, vagy orvos, szóval a társadalom bármilyen művelt elesettje.

2. Gondoskodjanak arról, hogy egy-egy immár hajléktalanná vált intellektuell meghúzódhasson egy-egy éjszakára amíg sorsa jobbra nem fordul.

3. Gondoskodjanak arról, hogy ama szegény leányok, akik a zsidó-törvény következtében elvesztették kenyerüket, hogy nyomoruk miatt ne kerüljenek az utcára és ne dobják oda magukat a prostitúciónak.

4. Gondoskodjanak arról, hogy a kultura és szellemi élet értékei el ne pusztuljanak, tegyék lehetővé, hogy tanulmányaikat, tudományos kutatásaikat, szellemi alkotásaikat zavartalanul folytathassák az egész emberiség és a zsidó becsület javára. Ne pengőkkel rázzák le magukról, mint egy tehertételt ezeket a nemes és nagyszerű értékeket.

Az utolsó pillanathban harsogjuk ezt önök felé, uraim! A zsidó hitvallás kötelez! A rang és vagyon ugyancsak kötelez! Mutassanak emberieséget, elszántságot és készséget a mentés e munkájában! *Lássanak ők a mi oldalunkon jósgot és emberséget e könyörtelen világban!*

Uraim, cselekedjenek, amíg nem késő!

Chanita. Az őrtorony építése

Maozban, a Keren-Hajeszod egyik új telepén chalucok magyarázzák a beduin szomszédoknak a malária veszélyét

BALLADA AZ ÖTRŐL

A mai Palesztina egyik ismert tragikus eseményét örökíti meg e néphalada, melyet ugyancsak a nép száján támadt melódiával énekelnek ország-szerte.

Öten kimentek építeni Hazát,
Öten kimentek,
Otthon maradt asszony, anya, testvér,
S csecsszopó gyermek.

Csákányok döngtek hegyek közt, a sziklán,
Csákányok döngtek,
Ott álltak öten, „új ösvény, új utak“
Volt álma az ötnek.

Lövések hirtelen átfúrták a reggelt,
Lövések hirtelen,
Kezükben csákány, lelkükben szentség,
Elestek mind, öten.

S fölkeltek éjjel ők, hegyi tüzek gyúltán,
Fölkeltek éjjel,
S újra döngött hegyek közt öt csákány,
Veritékkel, vérrel.

S olykor kiröppen sóhaj szaggatottan,
Olykor kiröppen:
„Otthon maradt asszony, anya, testvér...“
Sír föl az ötben.

De kéz nem pihen, nem áll meg pillanatra,
De kéz nem pihen...
Öten kimentek építeni Hazát,
Elmentek öten...

ÁBRAHÁM ROSENZWEIG:

KETTEN MENTÜNK

Ketten mentünk ki védeni a Földet,
Istállót, asszonyt, alvó gyereket,
Ő száműzette művelt Némethonból,
Én Uralból oldottam kereket.

Az árok ölén, porban leheverve
Feküdtünk, hámulva a Végtelent,
Szemközt sötétség távol tengeréből
Két csillag intett fénylőn odafent.

Szólt bajtársam halkán: „Nézd, én nékem,
Az a csillag ott fenn reggelig ragyog,
Míg barakomba térek, hol csöppségem
„Papát“, „Mamát“ oly édesen gagyog...

És én suttogtam csendben: „Csillagom,
Légy idegenbe szálló követem:
Míg ősi Honba szülőit nem hozta,
Nem nyugszik fiúk ott egy percre sem...”

És hirtelen cikázott fönt a mennybolt,
Villogtak orvul gyilkos sugarak.
„Oh bajtárs!“ — szólt elesve társam,
Kis fiam most kezdett gügyögni csak“...

És reggel ránkviláglott fény magashól,
Ő halott volt s én? — tudója az Ég...
Megírjam-e apámnak, anyámnak:
„Salóm! Köszönt fiatok a nyomorék!?“...

Patai József fordításai.

MIRJAM ROTH: CSAK AZÉRT IS ÜLTETÜNK!

A megható írás megjelent a Davar c. nagy héber napilapban is. Szerzője az érsekújvári származású Roth Mirjam, aki hét évvel ezelőtt alijázott, mint a brünni egyetem bölcsészeti fakultásának volt hallgatója, Palesztinában a Kfar Taborban dolgozó kibuc tagja lett, mely most a Jordán-völgyben az Arlosoroff-földeken építi az új telepet „Saar Hagolan“ Golan kapuja néven.

Fekete leplet borított az éjszaka a pardészra,¹ villogó csillagokkal ékes bársonyleplet. A pardészban susogó suttogás. Fa sugdos fának, ág nyujtja gallyait ágak, levél dudol levélnek. Halkan átsuhanó gyenge szellőre egyetlenegy „salom“ köszöntésben egyesül valamennyi ág, valamennyi gally, minden levél. Az öreg fa onnan a kerítés mögül, üdvözli a fiatalabbakat: — Hogy vagytok, testvérek?

A fák százai felelnek neki örömrivalgással, ünnepélyes suttogással és a megszámlálhatatlan levélről friss harmatcsepp hull.

— Holnap, holnap, majd együttesen köszöntjük boldogan a ragyogó napot.

De ime, miféle szokatlan hang? Bumm cakk! Aztán mégegyszer: bumm cakk! Aztán egyre többször: bumm cakk!, bumm cakk!, bumm cakk! Mi ez? Mi történt? Hát lehetséges? Emberek jöttek a pardészba, mint feketébe burkolt nagy vészmadarak. Kezükben fejsze. A fejsze neki-lendül és meg-megvillan a csillagok gyenge fényénél.

Hát valóban? Narancsfákat vágnak ki az emberek? Édes gyümölcsöt és illatot adó, zöld, élő narancsfákat?

A fejsze neki-lendül, a fejsze lesújt: Bumm cakk! és a fa kidül. A fejsze neki-lendül, a fejsze sújt: — Bumm cakk! még egy fa kidül, utána még egy és azután még sok, igen sok. Zúg, recseg, ropog az egész pardész. Segélykiáltás, rémes sóhaj hasítja át a friss levegőt:

— Emberfia, állj, várj! Gondold meg! Te munkáltál, te trágyáztál engem. Te teremtettél, miért ölsz meg most?

Hosszú fasorok hevernek már holtan és a fejsze még mindig nem nyugszik.

A kerítésnél egy öregebb fa áll. A tövénél csillogó szemek intenek feléje. Egy kis pipiter emeli hozzája fehér levelekkel körített, sárga, bájos fejcskéjét, mintha magyarul várna arra, ami a pardészban történik.

A tapasztalt, vén fa mesélni kezd:

— Icike, picike kis magocska voltam valaha. Vad citromfa gyümölcsében volt puha ágyacskám, több testvéremmel együtt. Dalosajkú, mosolygóarcú, szép, fiatal munkáslányok fúrge keze szedett ki bennünket a gyümölcsből. Szedték a magocskákat a gyümölcsből és énekeltek. Mostak, fűrésztöttek bennünket és énekeltek. Teregettek, szárogattak bennünket a napon és énekeltek. Melegágyak soraiba vetettek bennünket, akkor is daloltak. Gyönyörű héber nóták között születünk. Első levelecskéink zöldek, üdék, erősek voltak. Aztán nőttön nőttünk és zsidó munkáslányok éneke kísért minket útunkon. Mikor szerető kezek nagy vigyázattal, gyökerestől kiszedtek a melegágyakból, akkorára nőttünk, oly nagyok lettünk, mint azok a munkáslányok, akik valamikor elvetettek bennünket. Hogy örültünk, milyen büszkék voltunk! Azt hittük, hogy már fák vagyunk. Ott lent a lábunknál, gyökereink között, fájt ugyan egy kicsit, mikor áthoztak és átültettek ebbe a pardészba. De azért nem bánkódtunk. Gyönyörű, tágas helyre jöttünk. Egy kissé távolabb kerültünk el egymástól. Volt elég helyünk, kedvünkre nőhattunk. Ekkor kezdődött az igazi, nehéz munka velünk. Munkások

jöttek. Erős zsidó fiúk. Barnára sült izmaik megfeszültek, amint egész nap a túrjával² dolgoztak. Lángoló nap égette bőrüket, verejtékben úszott egész testük. Nem egyszer azt hittem, hogy összeesnek ezek a legények a nagy megerősítésben. De ők csak dolgoztak. Ők dolgoztak, mi meg nőtünk. Milyen szerető gondossággal öntözték bennünket a forró nyár idején, hogy szomjan ne vesszünk. Ők öntözték, mi meg virultunk. Hát még a trágyázás, gyökereinknek ez a különleges tápláléka! Nagy zsákokban a hátukon hozták a legények. Meggörnyedve vitték fától fáig. Térdeik meg-megroggyantak a súlyos teher alatt. Ők trágyáztak, mi meg gyümölcsöt akartunk teremni, hogy élvezzék fáradságuk jutalmát.

Itt megszakadt a vén fa meséje. Meghajtotta koronáját. Harmatcseppek hullottak róla a kis pipiter fehér levelekkel körített arany fejére. Itt-ott kikandikáltak ágai közül apró zöld gyümölcssei, himbálódzva, mint a segélykérő harangok.

A vén fa újra megszólal:

— Minden embernek szerszámot kell adni kezébe: túrját, vincelléskéket, kaszát, sarlót, csákányt, kalapácsot, hogy mindegyik ásson, kapáljon, öntözzön, dolgozzék és mi gyümölcsöt termünk mindegyiknek egyformán. Jaj, csak fejszékkel ne jöjjetek kivágni bennünket!.. ne emberek... ne... ne!

A fejsze éle megvillan a levegőben: Bumm cakk! A vén fa földre roskad. Apró, zöld gyümölcse haszontalan szétszóródott a halott pardész homokján.

A közeli dombon szép gyermekház emelkedett. Onnan jött ki korán reggel a kis Uri. Ma is meglátogatja a pardészt. A pardész narancsfái jó barátai Urinak és Uri is jól ismeri őket. Hisz állandó vendég a pardészban. Jól tudja, melyik fa beteg, melyik fa terem sok gyümölcsöt, melyik mellé kell karót tűzni a nehéz ágak alátámasztására. — Uri igen szereti a fákat — szokta Jicchak mondani. Már pedig Jicchak tudta, mert hisz ő gondolja a pardészt egész éven át. Uri látni akarja, hogyan nő a narancs. Leghőbb vágya, kilesni azt a pillanatot, amikor ott lenn a pardészban a zöld narancs sárga lesz.

Uri fut, szalad a pardész felé. Arca örömtől ragyog. Uri belép a pardészba és arca elkomorodik. A szeretett fák mint a halottak hevernek sorjában. A vékony galyak, az illatos, üde levelek összezsugorodtak és elfonnyadtak a nap melegétől. Megkövülten áll Uri. Nem tudja megérteni, hogy mi történt itt? Hirtelen nekiiramodik, szalad egyik fától a másikhoz. Vizsgálja, emelgeti, rendezgeti, simogatja őket. Talán van még segítség, meg lehet gyógyítani. A nehéz fák azonban visszahanyatlanak a földre. Uri keze vérzik, szemei könnyeznek. A vén fa ott hever lábainál, egy másik kivágott csupasz törzs meg mellette. Uri felugrik a kivágott fára, tölcseért formál két kezéből és torkaszakadtából kiáltja:

— Jicchak, Jicchak!

Jicchak közeledik. Feje lehorgasztva, kezei ökölbe szorultak, fogait csikorgatja. Nehéz léptei összetapossák az egész pardészban szétszórt éretlen, zöld narancsot. Csönd köröskörül. A halott fák nem suttoznak. A kis Uri szemben áll az erős Jicchakkal. Két pár szem ontja a könnyeket: Uri kék szemei és Jicchak barna szemei. De a nagy csendből hirtelen felhangzik mindkét ajakról, mintha csak egy torokból tört volna elő:

— Ültettünk és ültetni fogunk újra!

Héberből fordította: Roth Jenő

¹ Pardész = narancsliget.

² Túrja = kapaszerű szerszám.

A traktor első útja Gvul Joszéf földjén. (A Keren-Hajeszod felvételei)

DR. FEUERSTEIN EMIL (TELAVIV): „VIGYÉTEK MAGATOKKAL CSONTJAIMAT INNEN”

„Mózes mondotta Izrael népének: kérlek benneteket, emlékezzetek meg rólam és csontjaimról, ha bejuttok az országba s mondjátok: Jaj Amram fiának, aki táltosként futott előttünk és csontjai a pusztában hullottak el...”
Agada.

Ismét elvonul felettünk Tammuz, a rettenetes hónap, amelynek perzselő heve legjobbjaink életének fáklyáját oltotta ki. Tammuzban törték át egykor a *Szentély Városának* külső falát a mi számításunk szerint 3174-ben, *Bialik* Tammuzban halt meg, *Herzlt* Tammuzban vesztettük el. Tammuz. Ismét elvonul felettünk ez a pokoli hőség, ismét feléled bennünk *Herzl* halálának napján az ő korai halála miatti fájdalom, akit szíve, e tüzes szekér, mihamar elrepített tőlünk. Mert nem halt meg, élve él, köztünk jár, arcunkba tekint, pillantása lágyan simogat bennünket végig. Hangja máig süvít intőn bele a lelkekbe, prófétai alakja máig magasodik bele idők tornyosuló homokhalmába. (Hiszen nem más az idő, mint látatlan fehér homok, amelyet valaki felülről önt, zudít, hogy bennünket eltemessen...)

Riadva dördül azonban fel bennünk e ponton a kérdés: Mózes sírja ismeretlen, őt nem vihetjük halála után arra a helyre, amely őt megilleti, de *Herzl* sírja ismert. *Jakob*, *József* mint rimánkodnak utódaik előtt, ne engedjék hamvaikat idegen földben porladni. Évezredek ködös, poros, véres távolán mint harsog át a kérelem: „*Vigyétek fel magatokkal csontjaimat innen.*” S mennyi utálat, idegenkedés beszél ebből az „innen“-ből...

Még nem késő. Még nem taposták szét a drága sírt, még épen domborul a szent halom. Elérkezett azonban az

utolsó perc, s hadd röpjön éppen *Herzl* szülővárosából, éppen a *Mult és Jövőből*, amely szinte három évtizeden keresztül becézte, ápolta gondosan emlékét, messze a kiáltás: *Cselekedjete!* Oh, mi ismerjük a viszontagságokat, amelyekben e gondolat eddig keresztülment. Mi tudjuk, hogy a tizennyolcadik prágai cionista kongresszus külön bizottságot nevezett ki e terv keresztülvitelére. E bizottság tagjai közül hárman: *Kremenecky*, *Motzkin* és *Szokolov* más világba költöztek, *Ussiskin* Jeruzsálemben, *Böhm* és *Reichenfeld* Bécsben pedig úgylátszik megszakítottak ez ügyben minden összeköttetést. Mi tudjuk, hogy *Ussiskin Nikánor* barlangjában, *Jeruzsálemben* akarta *Herzl* hamvait örök nyugovóra helyezni, ahol *Pinsker* alussza örök álmát, abban a barlangban, amely az ő elgondolása szerint lassan a *zsidó Pantheon*ná válna. A megboldogult *Sokolov* viszont azt mondta, hogy ő *Wolfsohntól* hallotta, akinek maga *Herzl* mondta, hogy a *Karmel* hegyén szeretne örök nyugovóra térni. *Dizengoff* pedig azt indítványozta, hogy átmenetileg helyezték *Herzlt* a *Zsidó Város* temetőjében *Bialik*, *Nordau*, *Achad Haam* mellett örök nyugalomra. Foglalkoztak a tervvel. A bécsi nőegylet asszonyai szorgalmasan hímezték már a pompás takarót, amely a szent hamvakat takarja, fődje az úton.

Ismét elvonult fölöttünk Tammuz, halálának napja. Tudjuk, kérte, hogy szállítsák el hamvait az idegen földből. Semmi ezirányban nem történik s nincs nagyobb vétek e hálátlanságnál, amelynek küszöbén az egész zsidó nép meredten áll. A felelősek pedig viselni fogják azt a rettenetes terhet, amely menthetetlenül rájuk szakad az utókor előtt. Tegyük meg a magunkét, mi repítsük a szózatot *Herzl* szülővárosából a világ zsidósága felé: *Cselekedjete!*

Nir David. Chaluca az ōrségen

PETERDI ANDOR: HÁNYADSZOR...

Patai Józsefnek, Jeruzsálem szellemi
úttörőjének, a költőnek és barátinak. 1938

Hányadszor mész és fordulsz onnan vissza,
hol minden szikla a könnyünket issza,
a vérünket s a verejték-esőket,
mik dússá teszik ott a legelőket.

A Nap se nyugszik le ott békességgel,
fegyverek és kürtök sírnak fel az éjjel
s a kvucák körül úgy strázsál vigyázva
Izrael lelke és kemény ifjúsága.

Zivatar s löporfüst nem rémíti őket,
csak az éjfél Holdja őrzi az őrzőket
s te köztük lehettél a legelső sorban,
harcos és hős az áldott ősi honban.

Tudom, hogy nehezen hagytad ott a vártát,
nélküled a tájék megint búsabb, árva
s mint felgyúló csillag a vak éjszakában
világítottál ott biztatóan, hátran.

S most, hogy visszajöttél, úgy köszöntlek téged,
mint szellemét Gálil kövének, földjének,
eleven része vagy: ege, vize, tája
mosolyog, tündököl szemed bogarába'...

202

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

MANNHEIMER GEORG: ÖTVEN ZSIDÓ

*Ötven zsidó áll őrt most a Dunán.
Kergették őket, mentek mint csorda oly bután.
Nők és porontyok rítottak, reszketett rogyant térdük,
Csónakba lökték őket s mert amúgy sem kár értük,
Kitették őket egy töltésre holdfénynél
Dévénynél.*

*Sirályok sikongnak felhők felett,
A part felé száz kérdő szem mered,
Száz szem révedez fásult tétován:
Hol, merre egy part, mely befogad talán?
Mögöttük téboly és szemben gúnykacaj,
Nyomukban bosszú, szemben sorompó, — jaj,
Dévénynél.*

*Ötven zsidó hazája e Dunameder itt,
A viz folyik tovább, rájuk nem hederít.
Az élet megy tovább, nap nap után pereg,
Nem kéri senkisé, mit kezd e bús sereg.
Sehol egy szív, mely velök őrt állna a Dunán...
Ezerkilencszázharmincnyolcban Krisztus után
Dévénynél.*

Fordította: dr. Austerlitz Tivadar.

Vince Pál plakettje. J. H. Herz, Nagybritannia főrabbijáról

Vince Pál magyar zsidó szobrászművész műve, akinek plakettjeit a római magyar intézet kiállítása alkalmával az olasz király rendkívül megdicsérte és aki Marconi szenátornak portréját is készítette. Herz chiefrabbi portréját 25 éves főpapi jubileuma alkalmából készítette és a távoli országokból is mindenhonnan összegyűlt rabbik adták át az ünnepeltnek. A napokban kezdett hozzá Viscount Samuel, Palesztina volt kormányzójának portréjához.

KISS JÓZSEF ÉDESANYJA SIREMLÉKÉNEK FELAVATÁSA

A RIMASZOMBATI FIATALSÁG MEGTALÁLTA A SÍRT, MELYNEK „FÁJA ELSÜPPEDT, HANTJA BEHORPADT ...“

Beszámoltunk már olvasóinknak arról, hogy a rimaszombati fiatalság körében négy évvel ezelőtt akció indult meg, hogy Kiss József édesanyjának sírjára, mely a rimaszombati zsidó temetőben több mint hét évtized óta jeltelenül húzódik meg, méltó emlékkő állíttassék. Több éves, lelkes munka után most megvalósult a szép elgondolás és július 19-én, a város és környéke társadalmának felekezeti különbség nélkül való, impozáns érdeklődése mellett megtörtént az emlékkő felavatása.

A síremlék felavatását megelőző vasárnapon délelőtt a csehszlovákiai magyar rádió, a kassai leadóállomás hullámhosszán, helyszíni közvetítéssel, szépen összeállított *Kiss József-matinét* rendezett a rimaszombati Ipartársulati Székház terméből. A matinét *Juhász Árpád*, a csehszlovákiai magyar rádió igazgatója, Kiss József egykori tanítványa és munkatársa vezette be, aki kedves epizódokat elevenített fel a költő életéből. *Feldmann Éva* és *Szabó Sári* a költő legszebb verseiből szavaltak, dr. *Weinberger Tibor* pedig Kiss József költészetéről és rimaszombati vonatkozású emlékeiről tartott magasszínvonalú előadást, *Makovits Jenő* akadémiai felstóművész, a síremlék tervezője, a síremlék kivitelénél feldolgozott elgondolásairól nyilatkozott, *Singer S. Leó* rabbi, rimaszombati segédlelkész, a város társadalmának az emlékkő felállítása felett érzett örömét tolmácsolta, végül *Márkus László*, a bizottság elnöke mondott köszönetet mindazoknak, akik az akció sikeres befejezését előmozdították.

A síremléket avató ünnepségen *Szabó Sári* elszavalta Kiss Józsefnek édesanyja sírjáról írt gyönyörű költeményét, az „Egy sír“-t, majd *Singer S. Leó* rabbi tartotta meg költői szépségű avató beszédét és annak a reményének adott kifejezést, hogy ez a csillogó márványkő a nagyjaink iránt érzett hálás tiszteletünknek és az anyai szív örökkön élő melegének lesz állandó kifejezője. Ezután *Feldmann Éva* szavalóművésznő előadta *Györy Dezső*nek, a szlovenszkői magyarság rimaszombati születésű költőjének „Sírkő-avatás a Siralmasban“ című alkalmi költeményét:

*Körül a dülöt úgy hívják, Siralmas,
amott a völgyben a sok háztető
és messzetül a városfalakon,
hol csalitot fák s bokrok árnya fon,
fekszik a régi zsidótemető.*

*Itt a valahol, ahol egyszer régen,
temetőszélen megástak egy sírt.
Nem érhet tovább e földi világunk,
de vigye mosti mély megindultságunk
egy nemzetnek szét világgá a hírt,*

*hogy megtaláltuk ezt a valaholt,
és az a régen nem is olyan régen.
A világ fordul, a kerék le-fel,
a fohász mindig letről énekel
s a bánat mindig felhőt húz az égen.*

*De a szeretet és az ember-eszmény,
amely időt-áll, önmagához hívül,
nem süpped el nyomtalan és örökre:
emlékeket kap a porladt rögökre,
hol falakon bent, hol falakon kívül.*

*Elmúlik minden, test, vágy, szenvedélyek
s erőszak, mit a gyűlölség vetett
s kínozzon bár újra az életkatlan,
nem múlik el, mi bennük halhatatlan,
a szabad és a széles szeretet!*

*Ha minden földet elvesznek is tőle
és minden fegyver őellene vív,
ha sosem is tudhatja, mi a béke,
legyőzhetetlen, mert van menedéke:
fönt: Isten, itt lent: az anyai szív!*

*Nem az boldog, aki szeretetben,
de az, aki szeretetnek élt,
mint akinek most jelt kapott a hantja.
— Aludj hát asszony, aludj, költő anyja,
aki szeretett: mindörökre él!*

A közönség a sírkőavatásra Prágából leutazott, a személyesen megjelent költőt lelkesen ünnepelte.

A sírkő felavatása után *Márkus László* főszerkesztő, a síremlékbizottság nagy szeretettel dolgozó elnöke, szívből jövő szavakkal átadta az emlékkövet a rimaszombati Zsidó Szentegyletnek birtokába, amelynek nevében *Steiner Félix* elnök ígéretet tett arra, hogy a Szentegylet az emlékkőnek lekes gondozója és karbantartója lesz.

A siralmasi dülőben áll tehát már a költő édesanyjának sírja felett a rimaszombati emberek tiszteletéből, kegyeletéből felépített emlékoszlop, mely hirdeti a költészet halhatatlanságát, a maradandót alkotó nagyságok örök életre hivatott becsét és azt az értékes valóságot, hogy a szép elgondolások a mai zivataros időkben is, összefogásra képesek serkenteni a szépért lelkesedő emberek szívét. Itt Rimaszombatban, ahol „valahol messze, valaha régen, megástak egy sírt temetőszélen“, ma is egymás mellett menetelnek a jóakarató emberek és lépésük nyomán szeretetalajból nőtt, piros virágokat fakaszt a megértés és a testvéri összetartozás.

Balla—Brünner Sándor.

Kiss József édesanyjának síremléke. Jobbra: *Márkus László* főszerkesztő, balra: *Weinberger Tibor* dr. ügyvéd.

H. PATAI ÉVA: A JERUZSÁLEMI ISMERETLEN EMBER

Hiába élek már évek óta Jeruzsálemben, hiába sétáltam már számtalanszor a Jaffa-kapu felől fokról-fokra lépve a régi vársáncokon az Óváros körül, csak alig egy-két arcát ismerem ennek a sokrétű Jeruzsálemnek. Otthonos vagyok az új negyedekben, a széles, tágas utcások között, szeretem a kertes villák csipkefüggönyei mögött álló bizarrvonalú kaktuszokat... és az örök óvárost, szűk síkátoraival és bazársoraival, a földbe ágyalt bukhari negyedet színes kendőkbe burkolt, fehérarcú, sötéthajú asszonyaival, szeretem a hegyvidék leeső hullámain, a júdeai sivatag sárga homoktengerét — és mégis néha úgy érzem, hogy sohasem jártam az Olajfák hegyének halottai között a sziklábavájt temetőben, hogy csak álmodtam a Getsemáné kertjét, az aranykupolák fölé boruló ciprusokkal... néha csak tűnő fantázia a hajnali párában, világító holdfényben, rózsaszín ködben tündöklő Jeruzsálem...

És az emberek — ismerem őket és mégis idegenek. Látom az Európából jöttek küzdelmeit, amíg belenőnek a fenyegető Ázsia életébe, érzem kutató szemüket, amint belekapaszkodnak a körülöttük áramló rejtélyes levegőbe — ismerem a bensülötteket és a fajok keveredésének furcsa gyümölcseit — és mégis néha úgy járok az utcán, mintha egyetlen lelket sem ismernék köröskörül, mintha csupa titok választaná el az arcomat a sötét és világos arcok tömegétől.

Sötét és világos arcok, keleti emberek és európaiak és megkapó, érthetetlen arcú félvérek — vajjon melyik kategóriába tartozott Albert Marcus? „Ismeretlen ember“-nek nevezték Jeruzsálemben és én a hosszú évek alatt egyetlen egyszer sem találkoztam vele. Csak közvetlenül a halála előtt hozott vele össze a véletlen akarata. Amikor magam előtt láttam váratlan meghívó sorait, megdöbbenetek a betűi, a rettenetes erőfeszítéssel sorokba kényszerített ágaszkodó, lázadó, felemás betűi. Meghívott, hogy keressenem fel a hivatalában, a nagyvállalat épületében, melynek igazgatója volt. Fogadósobáját saját tervei szerint bútoroztatta be, a falait teleakasztotta Ashakian képeivel. A képek miatt hivatott, köszönés helyett heves, elfojtott hangon azt mondta:

— Tudom, maga szokott képekről írni!

— Igen — feleltem zavartan. Lassan indult a beszélgetés közöttünk. Nézegettem a hatalmas terem berendezését. A súlyos, elmozdíthatatlannak látszó bútorokat. Komorak voltak és túlméretezettek. Mint Ashakian képei a falakon. Minden kép mögött egy másik képet sejtettem, amit valamilyen titokzatos okból a látható képpel letakartak. Csupa befejezetlen kép volt, vígasztalanul komor témák: „Aszkéta“, „Beteg munkás“, Kétkedő“... Albert Marcus lelkesedve magyarázta a képek finomságait. A „Beteg munkás“ krétsárga arcát, lelógó, tehetetlen, vörös kezeit... Alig figyeltem. Albert Marcus súlyos ráncokba szakadt homloka jobban érdekelt. A vízszintesen futó barázdákat két mély, függőleges ránc szakította meg, baloldalt éppen, a szíve fölött, árkos apró balszeme fölött, mely kisebb és élesebb volt mint a jobb. A két függőleges ránc fönt egymásba futott, két végük csúcsba szaladt. oly fájdalmas mélyen, hogy sem Napfény, sem forróság nem találta meg az utat belsejükbe. Halványak maradtak ezek a ráncok és úgy hatottak a sötétre perzselt arc fölött, mint valami kettős pecsétvonal. Egészben véve egy kapu, zárt, csúcsíves kapu nyersmész színű körvonalait adták... és ekkor eszembe jutott Albert Marcus villájának örökösen zárt kapuja. És mögötte a szomorú, hallgatag ház, ahol Albert Marcus zavarodott elméjű felesége és két melancholikus

lánya él... A furcsa, titokzatos ház, ahova már sokan meg voltak híva, de amelynek küszöbét senki idegen át nem lépte. Pedig Albert Marcus szerette a vendégeket, a vállalati fogadósobájában nem egyszer olvasta föl a verseit és ezek a nehéz, kínlódó sorok voltak az egyedüli híradás az „ismeretlen ember“ életéről. De haza, a villájába, ha meghívott valakit, utolsó percben visszavonta a meghívást valami félszeg, átlátszó kifogással.

— Nagyon szereti Ashakian képeit? — kérdeztem.

— Tudom — mondta Albert Marcus és valami mosolyféle játszott a szájaszélén — vannak jobb festők is Jeruzsálemben... de én őt szeretem. Soha más festőtől nem vettem képet. Pedig ő — de ez nem tartozik ide. Ashakian nemcsak festő, hanem bölcs. Felismerte, hogy a művészet csupa változás. Ezért nem fejez be egyetlen képet sem. Mialatt fest, a kép változik. A modell is változik. Nincs befejezés. Csak út, keresés és változás. Igen, változás — ismételte makacsul — változás... az élet változás. Ahol nincs változás, az halál. Érti?

Hallgattam. Éreztem, hogy minden szavával titkol valamit. És miért beszél a változásról — miért ejti olyan halálosan egyformán ezt a szót, hogy „változás“, mintha kerek, szürke kavicsokat morzsolna a fogai között? Tudtam, hogy valamikor ítéletet és megpecsételést jelentett számára ez a szó, a nagy angol elmeagyógyász szájából, akit Jeruzsálemben hozatott:

„Végtelenül sajnálom, Mr. Marcus, de Madame állapotában nem várható semmi változás...“

És évekkel később, amikor két szép fiatal lányán is elhatalmasodott a kóros melanchólia, újra hallotta Párizsban, Londoban, Bécsben:

— Monsieur Marcus... otthon tarthatja a hölgyeket... egy ápolónő elegendő, csendes betegek... nem lesz változás...

Oh, nagyon is csendes betegek. Hétszámra szavukat sem hallani. Nincs változás. A fátyol, mely a három asszony elméjére borul, nem oszlik és nem sűrűsödik. Elvarázsolt kastély néma foglyai. Albert Marcus titkolja összezúzott életét. Nem bírná elviselni, ha kíváncsi szemek tapadnának az ő három hercegnőjének szép, merev arcára.

Mikor meghívott, hogy jöjjenek el, majd felolvasson verseiből és megmutatja Ashakian legszebb képeit, melyeket ottthon őriz, kitérő választ adtam. Meg akartam kimélni attól, hogy neki kelljen lemondania, utolsó percben, mint ahogy — szokott...

— Majd telefonálok... — mondtam.

Albert Marcus futó, éles pillantást vetett rám, mintha megértette volna a szándékomat. Aztán szokatlan élénk hangon válaszolt:

— De el ne felejtsem telefonálni... és, ugye, majd írni fog a képekről? Igen?

— Igen — mondtam — írok... Ashakian jó barátja önnek?

— Nincsenek barátaim — mondta Albert Marcus lassan — de ez a festő sokat köszönhet nekem. Mindent megvettem tőle, ahány képet csak hajlandó volt eladni. Aztán összeharagudtunk... egy kép miatt. Évek óta nem láttam.

— Milyen kép miatt? — kérdeztem kíváncsian.

— Egy kép miatt — ismételte Albert Marcus elutasítóan és a kezét nyujtotta — hát a viszontlátásra...

— Talán úgy két hét múlva telefonálok — mondtam.

— Két hét múlva — mondta Albert Marcus, s a hangja úgy kongott, hogy meghorongtam — akkor már

nem leszek Jeruzsálemben... de ígérjen meg valamit. Hogy felkeresi Ashakiant a műtermében. Olyan kevesen értik meg őt. Maga talán tehet valamit az érdekében. Higgye el nekem, hogy ő az egyetlen, aki meg tudja festeni az örök változást...

Megígértem, hogy felkeresem Ashakiant.

Pár nap múlva hallottam, hogy Albert Marcus öngyilkos lett. Iszonyodva olvastam a lapokban, hogy amikor meglátogattam, már ott volt a fiókjában a kötél, amire felakasztotta magát.

„El kell mennem Ashakianhoz“, ez volt az első gondolatom. Kelletlen, szorongó érzéssel indultam a King George sugáruton át, hogy megkeresem a festőt. A képei nem vonzottak, de a halott Albert Marcus kívánságát nem akartam megtagadni. Akkoriban már hűvös szél borzolta a port Jeruzsálem utcáin. A fehér kőházak hideget leheltek, az első téli eső ért el az út közepén. Szaladva értem a régi arab házhoz. Csak most vettem észre, hogy tiszta arab negyedben járok, ismeretlen utcák nyílnak jobbra-balra, csak egy görög kolostor emelkedik ki megnyugtatóan egy nagy kert közepéből. A zápor bekergetett a kapun, pedig legszívesebben visszafordultam volna. Öreg jémeni portás igazított útba. Rozoga fa-csigalépcsőn mentem felfelé. Nem mertem a rácsba kapaszkodni, féltem, leszakad. A műterem ajtaján se csengő, sem az itt Keleten szokásos érc-kopogó. Ökölrel ráütöttem a nehéz vasajtóra. Egyszer, kétszer, sokszor. Az eső átszivárgott a ruhámon.

Lekiáltottam a portáshoz:

— Nincs itthon az úr?

A vén jémeni csúnyán vigyorgott:

— Lömaalah, lömaalah — fönt, fönt — ismételte kokenekül és mutatta, hogy csak kopogjak erősen. Nem kopogtam. Csak álltam és vártam. Engem Albert Marcus küldött ide. Várnom kell. A csigalépcső recsegett a lábam alatt. Percekig néztem a tájat, a boltíves arab házakat, a kertet, a kolostort, az esőcseppektől csillogó bokrokat. Ismeretlen táj, mintha idegenben lennék...

Egyszerre csak kinyílt az ajtó. Meglepetten bámultam. Ashakian. Csak ő lehet. Hamuszürke festőköpeny fedi a zömök, szélesvállú alakot, szemén sokdioptriás vastag szemüveg, kezében egy tál festékes víz.

— Jóreggelt — mondta kelletlenül, érdes hangon — azt hittem, már rég elment. Hogy megunta... mert én nem szoktam ajtót nyitni senkinek.

— Engem Albert Marcus küldött — mondtam gyorsan. A festő arca eltorzult:

— Biztosan megint amiatt a kép miatt... mondja meg neki —

Összerezzenem:

— Albert Marcus meghalt.

A festő nagy ívben kiöntötte a vizet:

— Hát akkor jöjjön be... én nem olvasok ujságot, hetek óta nem beszéltem emberrel. Én csak festek — mondta ellenségesen, de közben lesegítette a kabátomat. — Szóval meghalt!

Leültem a legközelebbi székre és dideregve mondtam:

— Öngyilkos lett... kötéllal... nála láttam a maga képeit. Irni szeretnék róluk... Albert Marcus kért rá.

— Persze — mondta a festő keserűen — amíg élt, összevásárolta a képeimet. Pedig nem is értett meg engem soha. De maga... halálra hülhetett ebben az esőben... akar képeket látni?

Egymásután szedte elő a vásznakat, függönyök mögül, takarók közül hámozta ki őket. A műterem hatalmas falai üresek voltak.

Úgy éreztem, hogy a vásznak túl nagyok, a képek nem töltik ki őket, mintha légüres tér maradna köröskörül. Portré, akt, csendélet, mindenütt ugyanaz a rettentő üresség a kép szélein.

— Még befejezetlen — mondja Ashakian mindegyiknél — nincs egyetlen befejezett képem sem. Azaz... egy volt... de mindenekelőtt megtiltom, hogy írjon rólam. Új fejlődésnek vagyok a közepén. Én csak magamnak festek. Sokszor egy évre is abbahagyom a munkát, ha úgy érzem, hogy rossz úton haladok. Most azonban valami nagyon fontosat fedeztem fel. Nézze!

Felugrott. Egy kis képet húzott elő valahonnan, csupa határozatlan alakú folt az egész, a festék félcentiméter vastagon fekszik. Tájkép, valószínűleg Jeruzsálem, sűrű és merev.

— Látja, a vászonnak el kell tűnnie a festék alatt. A festék anyagszerűsége... de hiszen úgysem érti.

— De igen — mondom... m — és... és ez lesz a végleges kifejezőmódja?

— Nem, nem — kiáltja rémülten — végleges! Nem... én nem bírnám elviselni, ha ma olyan képet festenek, amire rámondhatnák, hogy ilyet már egy évvel azelőtt is festettem. Képzeld csak, egy év! Mennyi idő! Háromszázhatvanöt napja az életnek, az alkotásnak! Mennyi új esemény! Mennyi új eszme! Mennyi változás!

— Változás — mondtam rémülten — szegény Marcus! Ő is mindig ezt mondta...

Ashakian meghökkent. Tekintete bizonytalanná vált.

— Igen... ő is hitt a változásban. Valamikor megfestettem a felesége portréját a lányaival együtt.

— Ez az a kép — kiáltottam izgatottan — emiatt haragudtak össze.

Ashakian bólintott.

— Nem akarta neki eladni? — kérdeztem halkán.

— Még csak meg se mutattam neki... csak úgy emlékeztetből festettem őket. Ismertem jól minden vonásukat, minden mozdulatukat. Annyira hasonlítottak mind a hárman... és... ezen a képen hűtlen lettem önmagamhoz. Úgy festettem meg őket, amilyenek csak később lettek... nemváltozó hüvölet rabjainak... nem volt élet a képen... mint a szobrok. Arcukon az odafagyott örület. Nem mutattam meg neki... elátkoztam a percet, amikor elárultam neki, hogy festem őket. Akkor még nem voltak betegek... még halandó ember észre nem vett rajtuk semmit. Csak én, a festő... nem is én... az ecset... a festék... magam is csak akkor vettem észre, amikor már kész volt a kép... három örült asszony! Irtózatoss volt. Marcus... a legjobb barátom... ő is azonnal észrevette volna. Hogy ez nem festői eltévelyedés. Hanem jóslat. Jövöbelátás. Ítélet! Dugdostam előle. Aztán elégettem. Hogy szerettem ezeket az embereket!

Két festékfoltos kezét az arca elé kapta, megrázkódott egész testében. Alig hallhatóan mormolta:

— Nekik... hármuknak... még ez sem jelent változást... Marcus... ők régen nem tudják már, mi az élet, hogyan is foghatnák fel a halált? Számukra nincs változás...

Felálltam. A sokdioptrás vastag szemüveg mögül mint két félénk barna állat kúszott elő a festő könnyes tekintete. Az ajtó felé mentem. Ashakian állva maradt a műterem közepén.

— Viszontlátásra — mondtam s lenyomtam a kilincset. A festő hallgatott.

Csendben kiléptem az esőbe és elindultam hazafelé, százszorosán idegen, ismeretlen utcák, kertek és házak között.

„Lamut o lichbos et hahar“ (Meghalni vagy elfoglalni a hegyet). A halálraítélt Ben Jozsef írta ezt börtönének falára Akkóban

Slomo Ben Jozsef

פרשת שלמה בני יוסף

AZ ELSŐ ZSIDÓ KIVÉGZETT PALESZTINÁBAN

„Az első zsidó halálraítélt Palesztinában 1800 esztendő óta“ —, tudták, hogy ez is jönni fog, mint az első zsidó kalász az Émekben, az első zsidó telep a Gáliban, az első zsidó kikötő az első zsidó városban, ugyancsak 1800 év óta. Különösen, mikor a katonai törvényszékek megkezdték működésüket az országban, tisztában voltak vele, hogy arabok halálraítélése után, már csak az „egyensúly“ miatt is, nem fognak megkegyelmezni az első zsidónak, akit töltött fegyverrel a kezében fognak el. Gondoltak reá. Mégis, amikor bekövetkezett, leírhatatlan izgalom vett erőt az egész palesztinai zsidóságon. Közben különböző szomorú esetek fordultak elő, arab terroristák áldozatainak nevei majdnem naponta jelentek meg a héber lapok fekete gyászkereteiben, de mindent felülmúlt az első halálraítéltért való aggodalom. Sovuót ünnepén, amikor tízezrek vonultak a Siratófal alá imádkozni, egymásnak suttozták a jelzőt: „Imádkozzanak Slomo Ben-Józsefért!“ Öreg chászidok állítottak meg útközben fiatal chalucokat; zoltárfejezeteket adtak át nekik, melyeknek kezdőbetűi: „Slomo Ben-József“. 1800 év óta, amióta a rómaiak kivégeztették a lázadó Rabbi Akiba ben Józsefet, nem fordult elő, hogy a hatalom kivégeztetett volna zsidót Izrael Országában. (A törökök alatt „angolpártolás“ miatt halálraítélt zsidók kivégzése a világháborúban Damaszkuszban, Szíriában folyt le.) És most ismét egy *Ben József* lett az első *דרגה שלמה* Legenda és valóság tragikus találkozása!

És legenda lett a fiatal fiúból is, aki ártatlan testvérei közül szedett áldozatok láttán felhevülve, kiállt a galileai úton bosszút állani, vért véért; nem ölt meg senkit, de amikor észrevették, nem dobta el fegyverét (ami megmenthette volna), hanem felelni akart cselekedetéért, átadta magát a törvénynek és sorsa meg volt pecsételve.

Halála legenda-koszorút font köréje, de élete egyszerű volt. 1916-ban született egy lengyel városkában (Luck), apja 1920-ban elesett a bolsevisták elleni harcban, 12 éves korában belépett a Betárba és éveken át készült Palesztinába. Minthogy nem kapott certifikátot, csoportot szervezett „illegális“ bevándorlásra, de társai elmaradtak mellőle és így egyedül indult el gyalog, pénz nélkül. Németorszá-

gon, Ausztrián, Itálián, Görögországon át hánykódva végre 1937 nyarán Cyprus szigetére érkezett. Itt dolgozott, éhezett, míg összetakarított annyi pénzt, amennyiért egy török halászbárka átvitte Palesztinába. Több mint két napig nem lehetett partraszállni a nagy vihar miatt, ekkor türelmét veszítve, éjjel beugrott a tengerbe és kiúszott. Rejtett utakon eljutott Galileába, Ros-Piniah kolóniába 1937 őszén, az arab terror véres napjaiban. Csak néhány hónapig szívhatta Palesztina levegőjét... 1938 április 21-én történt az elfogatása, június 3-án arab autobuszra való lövöldözés, fegyver- és bombatartásért halálraítélték. Két fiatalabb társával együtt, utóbbiaknak azonban korukra való tekintettel a katonai főparancsnok megkegyelmezett. Dr Josef, Palesztina legnagyobb védőügyvédje vállalta védelmét. „Ezek az ifjak nem szerveztek terrorcsapatot, ezek az ifjak azzal a nemes céllal jöttek az országba, hogy felépítsék Erec Jiszraelt; otthagyták családjaikat, 16 órát dolgoztak naponta és éjjel őrségen állottak, ők megtettek mindent, amit tehettek az ország feltámasztásáért és akkor jött a folytonos feszültség és bizonytalanság, hónapokon át való virrasztás és aznap zsidó autobuszra történt lövöldözés, ártatlan vér ömlése, mely a serdülő ifjak lelki egyensúlyát oly nagy próbára tette, — *nem az ilyenek számára készült a rendkívüli törvény!*“

Megmozdult az egész palesztinai zsidóság, hogy Slomo Ben-Józsefnek kegyelmet eszközöljön ki. Weizmann és Jabotinsky beszéltek külön-külön MacDonald miniszterrel, az összes hitközségek, az askenaz és szefárd főrabbiságok sürgönyöket küldtek Londonba, a *Wizo asszonyai* az angol királynéhoz fordultak, az egész országban beszüntették a mozgólőadásokat, bezárták az üzleteket, tüntettek fiatalok és öregek, a telavivi nagy zsinagógában sófárt fújtak és általános böjtnapot rendeltek el, Jeruzsálemben anyák küldöttsége memorandumot adott át a főkormányzónak, Ben-József 60 éves anyja sürgönyileg kérte az ítélet végrehajtásának elhalasztását néhány nappal, hogy eljöhessen még egyszer látni és átölelni a fiát felakasztása előtt. Semmi sem használt. Szerdán reggel már elterjedt a hír, hogy az ítéletet végrehajtották és a gyász és izgalom határ-

talán volt. Telavivban kivonult az ifjúság nemzeti zászlóval az uccára, megállított minden forgalmat és a Hatikvát énekelve tüntetett; mikor az angol rendőrség jött és szétoszlatta a tömeget, a fehér-kék zászló kézről-kézre járt és nem tudták elfogni, míg végre egy megsebesült ifjú véres kézzel autóba ugrott vele. Az uccán plakátok jelentek meg fekete kerettel, a Város, a Rabbiság, a Vaad-Hakhilla, a Jewish Agency és az összes pártok fájdalmat kifejező és egyben nyugalomra intő gyászjelentései. És megkezdődött a legenda szövődése Ben-József sírja körül, melyet Ros-Pinah hegyének egyik sziklájába vájtak, a hegybe, melyet halálával elfoglalt.

למות או לכבוש את ההר „Meghalni, vagy elfoglalni a hegyet!” A Betar-himnusznak ezt a verssorát véste bele cellájának a falába. És akik utolsó napjaiban meglátogatták, csodákat mondtak el arról, milyen lelki nyugalommal indult a halálba: „Örömmel áldozom fel életemet népemért” — írta anyjának — és légy büszke, ha reám gondolsz, más zsidók sokkal tragikusabban végezték be életüket és kevesebb becsülettel. Én nagyon büszke vagyok és becsülettel, vidám szívvel fogadom a sorsomat.“

Mikor barátja azzal vigasztalta, hogy még az utolsó pillanathan is jöhet a megkegyelmezés, amelyre az egész Jisuv vár, azt felelte: „Nem szükséges, teljes öntudattal megyek meghalni és halálommal többet fogok használni, mint életemmel...“

Mikor az angol tiszt megjegyzi, hogy ilyen bátor embert még nem látott, Ben József a szomszédos cellára mutat és mosolyog:

— Tudom, hogy megszegényítem szegény szomszédaimat. Két gyilkos arab terrorista van ott benn, halálos ítéletük még nincs is szentesítve és egész éjjeleken át sírnak és jajgatnak.

Egyik barátja leírja: „Talán mégis jön kegyelem — szóltam a halálraítéltek piros ruhájába öltözött emberhez (ezt a pirosságot nem fogom elfelejteni sohasem). És a pirosruhás felelt: „Nem hiszem... Nem kaptam certifikátot és kegyelmet sem fogok kapni... Illegálisan voltam az országban, de legálisan fogok meghalni, a törvény paragrafusai szerint...“ Aztán hozzátette: „Adjátok át üdvöz-

letemet a Jisuvnak és a zsidóknak mindenütt. Nyugodtan megyek meghalni... Büszke vagyok reá, hogy nekem jutott a tisztelet első kivégzett zsidónak lenni Erec Jiszraelben... Lássá a világ, hogy a zsidók nem félnek a halál szemébe nézni... Meghalok Jabotinsky nevével az ajkamon. Nem kell engem vigasztalni. Nem tartozom azok közé, akik vigaszra szorulnak... Kezet nyujtok neki, de ő visszatartja a kezét, tudja, hogy a börtön szabályai tiltják a kézfogást. Salom! Salom! — ismétli — Salom!“

Utolsó este még végigolvasta a „Habóker“ esti lapját. Olvasta a jeruzsálemi asszonyok lépését, a brit birodalom palesztinai rendjel-tulajdonosainak kegyelmi sürgönyét (köztük Ita Jelin, az anya, aki fiát vesztette el a véres napokban), olvassa, hogy az anyák Jeruzsálemben, idegen anyák sírnak miatta és anyjára gondol, aki ott sír most Luckban, a szegényházban... És leül új vigasztaló levelet írni neki. Majd reggel átadja az örnek az utolsó levelet.

Reggel felkel frissen, megmosakszik, különös íze van ma a víznek, tisztító víz — egy pohár teát kér, megmossa a fogait fogkefével, rendbehozza magát és így várja az utolsó ajtónyitást... Mikor az ajtó kinyílt, belekezdett a Betár-eskü hangos éneklésébe és egyenesen, feszesen, katonásan ment a bitó alá. „Meghalni vagy elfoglalni a hegyet” — fejezte be az utolsó sort tisztelgő állásban. „Jechi Jabotinsky! Tel-Chaj...“ „Tel-Chaj“, „Élet-halma“ — volt utolsó szava és kilehelte életét...

A telavivi városházán rendezett gyászünnepen a Város polgármestere, Jiszrael Rokach így fejezte be gyászbeszédét: „A napok végéig fognak megemlékezni népünk történelmében szomorúsággal, fájdalommal és nemzeti büszkeséggel nemzedékünk — a feltámadás nemzedékének — hatalmi kivégzettjéről, Ben-Józsefről. És mikor Juda felépül és szilárdan áll majd halmain, megemlékezünk a tiszta, ártatlan lélekről, mely elesett Isten dicsőségéért, a népnek és a hazának szeretetéért...“

A legenda pedig tovább szötte a szálakat és öreg szefárd zsidók beszéltek a kabbalisztikus hagyományról, mely szerint a napok végén támadni fog egy messiás, József fia, „ben József“, aki bitó alatt hal meg és aki előhírnöke lesz ama másik messiásnak, Dávid fiának, aki jönni fog és megváltja népét örökre...

Szomjúság munka közben

Az ajanothi iskolában

Hálókötéstani tanítás a Wizo-tanfolyamon

B E R E N D L Á S Z L Ó : A M É C S

Nyugtalan fellohogással égett a mécs, amit Heks, lefekvése előtt három órával meggyújtott. A láng mögött mintegy táncolt a fal s három kép bizonytalan foltja.

Heks, a sokezer európai és amerikai Heksek legsoványabbika, felült ágyában és oldalt nyujtotta nyakát, hogy a széken álló ébresztőóráján megnézzé az időt. A mécsfény lehetővé tette számára ezt a körültekintést. „Hat óra“, állapította meg Heks, „de voltaképp nem bánnám, ha csupán négy volna; evvel is később lenne nappal... amikor ki kell költöznöm ebből az oduból, bizonyára szörnyű közelharc árán s fele holmimat visszahagyva...“

Házbérével már három hete tartozott, nyilvánvaló volt, hogy minden további nap csak növelheti a tartozást és azt a veszélyt, hogy nem tudja megfizetni. Így lebegett, beüppedt ágyában, ég és föld között, a Damjanich-utca és a Podmaniczky-utca között, már többéve; s ezúttal ismét úgynevezett állás nélkül. Legutoljára valami papírüzemben dolgozott, ez konyhai papírt csinált; előttevaló cége irodai papírral foglalkozott. Heks azonban sem konyhai, sem irodai minőségben nem szenvedhette a papírt. Szellemi zsidó volt, az álom, a gondolat és az Ige zsidója és nem az üzér-fajta; ősei orvosok, papok és egyéb tudós és igehirdető szellemek voltak. Heks hozzájuk képest nem volt több, mint egy szerény kis igekötő; mégis úgy vélte, hogy a jobbik rendhez tartozik. És e nehéz pillanatban is: ugyanolyan probléma előtt állott, mint a háborút követő békekor oly rengeteg Hekse, aki zsidónak nem volt tökéletesen felszerelt, kereszténynek viszont túlságosan is zsidó volt. „Fogalmam sincs, hogyan fogok kijutni ebből a lakásból“ tündött, „de arról sem: hogyan fogok itt maradni?“

A mécs lobogására nézett, mintha attól várt volna választ. A kékesárga fény már alásüllyedt a pohár derekáig; csúcsa fel-fel villózott a magasba. „Mennyivel előbb az olajláng a villanvfénynél“, gondolta Heks. „Ahogy ideoda hajladozik, szinte beszél a félhomályban, mintha csak ugyan lélek volna s nem csupán egy léleknek az emléke... „mit kapok vacsorára?“ kérdezte hirtelenül a lángot, mintha nem hajnal, hanem este volna... és egyszerre ismét kisfiúnak érezte magát, akkorának, mint három évtizeddel ezelőtt volt, az idők ijesztően mély távolában... és türelmetlen s mégis olv bizakodó mohósággal simogatta s cibálta az előtte álló asszonynak a kezét, akivel imént érkezett haza, hosszú, belvárosi sétáról és aki (már régesrégén bizonyosan tudta ezt) az egyetlen ember volt, aki önzetlenül szerette őt... apját ugyanis már születése előtt elvesztette. „Éhes vagyok!“ nyögdöste halkán és majdnem mosolyogva, mialatt úgy látta, hogy a fiatal nő, aki kinőtt a lángból, megindult a szobában, levetette szép, selymes köpönyegét s lágy és nyugodt mozdulatokkal tett-vett körülötte; a terített asztalon kristálypoharak csillogtak, az egyik tányér előtt a széken három egymásra tornyozott tarka párna jelezte, hogy az a hely az övé és ott a tányér és a pohár is kisebb volt, mint a többi. A szobában meleg, meghitt fény terült szét és e fényen átszillogott annak a nőnek az arca.

Addig nézte ezt az arcot, amíg az egész kép mintegy beleolvadt fáradtsága ködtengerébe; s amikor jóval később kinyitotta a szemét, már világos volt, ólmos, korareggeli világosság. Az óra hetet mutatott. „Alaposan elaludtam“, ijedt fel, „most már okvetlenül találkoznom kell Rosenzweignével“. S tudata mélyén talán arra gondolva, hogy „Hé, ha mielőbb túlélik a várható küzdelmet...“ állt az ágyból s papucsába lépve, halk léptekkel kilopakodott az előszobába. A konyhaajtó félig nyílt részén át megpillantotta ellenfelét: özv. Rosenzweig Henriknét. Ellenfele hát-

tal állt feléje és valakihez beszélt; nyilván a szomszédszoba lakónőjéhez, aki ilyenkor készítette reggelijét a gáztűzön. Rosenzweigné furcsa, zsákszerű reggeli ruhában volt, amelynek szürkességében felismerhetetlen arányban társult a szíu és a piszok. Éles vállcsontjait erőteljesen kirajzolta a konyhai ablakfény; Rosenzweigné ugyanis rendkívül sovány volt, majdnem olyan sovány, mint Heks, hasonlítottak tehát egymáshoz, mint ahogy igazi, klasszikus ellenfelekhez illik. „Hát bizony, én egy percig sem tűröm tovább a házamban!“, kiáltotta Rosenzweigné és olyan mozdulatot tett, mintha feléje akarna fordulni. Heks azonban, hirtelen feltámadt életösztönrel: bemenekült a toalettbe.

Itt valamennyire megnyugodva nézett körül... s ekkor észébe jutott, amire már sokszor gondolt: mily páratlanul meghitt magánya e négy fal a meggyötört lelkeknek, mily biztonságos menedékhelye a középeurópai szegénységnek. „Amíg itt vagyok“, gondolta, „addig minden bizonnyal békében hagynak s védve vagyok az emberekkel való együttélés minden borzalmától“. Nem gondolt azonban arra, hogy az emberi hang nem tiszteli menedékhelyét... s csakhamar itt is fülébe csapott Rosenzweigné éles csipogása: „...mindjárt be is megyek és kirázom az ágyból... végre is: nem gyönyörűségből adok ki szobát, én ebből élek. Nem mondom, amíg szegény uram élt, nálunk is minden másképp volt, csak látta volna azt Kucseráné, azt maga el se hinné. Szobalány, szakácsné, minden premieren ott voltam. És nézze meg, mi lesz az emberből, eldurvul az ember testileg, lelkileg, jobb is, ha most maga se néz rám, az ember még ahhoz sem jut ebben a nyomorult életben, hogy tisztességesen rendbehozza magát. És mi a köszönet érte? Az ember csak fárad és robotol, semmiért...“ A másik, a Kucseránéfele hang ekkor felelt valamit, amit nem lehetett tisztán hallani, mire Rosenzweigné hangja, mintha egy árnyalattal halkult volna. „Látja, abban igaza van“, mondta gyorsan, „ha a fiam, ha a gyerekem megmaradt volna, akkor ma minden másképp van, de azt is el kellett veszítenem. Jaj nagy isten, ha tudná maga, hogy az micsoda gyerek volt, hogyan csüggött az énrajtam...!“

Hangja ekkor hallhatóan messzibbre vonult, nyilván eltávozott az ajtórestől. Heks felhasználta ezt a pillanatot és visszazsurrant a szobájába. Feje kissé nehéz volt; saját, többrendbeli szerencsétlenségein kívül e pillanatban még bizonyos büntudat is súlyossá tette... az a gondolat, hogy Rosenzweigné maga is szegény és valóban életszükséglete a szobában. A mécs felé pillantott, amelynek lángja magasba nyulva és erősen füstölve, mintegy küzdeni látszott a kialvás ellen; nyilvánvaló volt, hogy az olaj már nagyon kevés a pohárban. A mécs fölött fakón lapult a falon a háromszínyomat és fölöttük halvány és esőszínű nagyításban egy fiatalembert ábrázoló kép nézett le a falról; a fiatalember a világháború önkénteseinek tábori egyenruháját viselte. Arca kisfiús bizakodással tekintett a szoba mult és jelen vesződéseivel telített rendetlenségébe; s különösnek hatott, hogy ez az elhasználatlan és friss arc mennyire hasonlított Rosenzweigné évektől és verekedéstől eltorzított száraz vonásaira.

Heks, hirtelenül ugrást téve gondolatai vágtatásában: e pillanatban határozott. Könyvespolcához lépett, egymásba kapó mozdulatokkal lerángatta néhány különösen hozzáértő könyvét; s vagy nyolc-tíz kötetet gyorsan átszíjjazott az egyik székről lekapott ruhaszíjjával. Majd magáradobva néhány legszükségesebb ruhadarabját, kifelé indult a könyvescsomóval. Ugy képzelte: ha minden holmija s vele együtt talán egész fizikai léte is odavész a most következő pilla-

natokban, de ezt a néhány könyvet mindenesetre meg-
menti. A köteg alján egy Schopenhauer húzódott, legfelül
Bialik „Messire hazaham”-ja. Elszántan az ajtóhoz lépett,
hogy kitörve rajta, átrontson a meglependő Rosenzweignén
s át az előszobán, míg csak el nem éri a lépcsőházat. Ám
ahogy kinyitotta az ajtót, pontosan szembetalálta magát
ellenfelével, a reménytelen színű slafrokkban.

— Vissza, vissza fiatalember! — kiáltott rá az asszony,
— remélem nem akar megszökni? Mi lesz a házbérrel?

Heks leeresztette a könyvcsomót, mélyen, legszíveseb-
ben elsüllyesztette volna a parkett alá, sajátmagával együtt.

— Bármennyire sajnálom... de még némi türelmet
kell kérnem... még egy-két napig — dadogta nehéz
lélegzéssel.

— Heks úr, erről szó sem lehet! — kiáltotta Rosen-
zweigné. — Hát nem Heks úr, ez így nem megy tovább, ez
a szemfényvesztés, tisztelt Heks úr, úriember ilyen nem
csinál Heks úr, nem Heks úr, ön nem úr, Heks úr! Ha ön
megtesz ilyen egy szegény asszonnyal, aki rá van utalva
minden fillérre, végre is nekem házbért kell fizetnem, a
takarítás is pénzbe kerül, azt hiszi az ingyen van, az a
puccpaszta, az a mosás és minden, hát nem Heks úr, és
abba pláne nem megyek bele, hogy a holmiját elvigye,
hát megszökni aztán nem fog nekem, Heks úr!...

— De bocsánat — dadogta riadtan Heks, — hogyan
beszélhet ilyen, hogy én szököm, hisz mindenem ittmarad,
az összes ruháim, a cipőm...

— Az összes? — süvöltötte metszően Rosenzweigné,
sőt csontig hatolóan, mint a téli szél. — Az összes ruhái?
Csak ne essen túlzásba. Pontosan tudom, hogy mi van a
szekrényében. Hát nem, Heks úr, engem nem tart tovább
bolonddó, én ideállok az ajtóba, én el nem moccanok
innen és innen ki nem visz egy darab papírt sem, amíg
el nem hozza az egész tartozását, de figyelmeztetem, hogy
déli tizenkét óráig, mert a szobát kiadtam, így is örült
voltam, hogy ennyi ideig vártam, hát mondhatom, az ön
eljárása valóságos szégyen és gyalázat és...

És így folytatta tovább, szünet nélkül s valósággal
vizesésszerűen omlottak-bomlottak elő a szavak léte fel-
kavart mélységeiből, ahol minden nincstelensége, magánya
és filléres kínja összekavarodott és meg-megújulón táplálva
a kitörő zuhatagot.

A másik filléres ember meg ott állt tanácstalanul és
megsemmisülten, könyveit lógatva s odacövekelve, nem is
a szobához, hanem az élethez, amelynek levegőjét e pillan-
atban szinte ízlelhetően érezte és utálta. Legnagyobb baja
egészen bizonyosan az volt, hogy egyszerűen elállt a harc-
tól, sőt mintegy néma szövetségesül szegődött Rosen-
zweigné oldalára, önmaga ellen. „Igaz van” gondolta „s
a legrendesebb, amit tehetnék az volna, ha most valamely
csoda segítségével szertefoszlanék a levegőben...”

Önkéntelenül ellépett a fali asztalka mellől, ahol
eddig állott és lomhán az ablakhoz vonult, mintha valóban,
azon át, a levegőbe akarna szállni. És ahogy ellépett az
asztaltól, Rosenzweigné szeme számára hirtelen láthatóvá
vált a mécs, amelyet Heks sovány testisége eddig eltakart
előle. A láng hosszú füstszálat árasztva felfelé, sápadtan
nyújtózott ki az üvegből.

Rosenzweigné a lángra meredt és elhallgatott.

Néhány pillanatig csönd volt a szobában.

— Miféle mécseszt éget itt? — kérdezte aztán szigorúan
s szeme aggódva követte a füstöt, talán figyelve, vajjon
nem kormozza-e be a falat vagy a mennyezetet.

Heks visszafordult az ablaktól.

— Ne sume-mécs — mondta szárazon — anyám halá-
lának évfordulója volt máma éjjel.

— Ugy... — és Rosenzweigné röviden bólintott. —
Ugy... Hm... No lám...

S zavartan kereste a szavakat. De a szavak valahogyan
elhagyták, mint tétova diktátort a katonái. Csak nézett
a mécses lángjába, pislogón, tanácstalanul. — Hallatlan,
micsoda világot élünk, *mindenki* milyen bajban van!..
— tört ki aztán belőle, ziláltan...

Majd Heksre vetve a szemét, arcának megkínzott zor-
donságát sajtáságos, párafinom ellágyulás árnyék-hálózata
vonta át.

— Hát nem bánom, — mondta végre lassan, vona-
kodva. — Ez egyszer még várok vagy két napig, de aztán
igyekezzék és szedje össze magát!

Ujra, hallgatva, sokáig tünődve nézte hol a mécs-
lángot, hol a fiatalembert. Majd lassan kifelé indult. De
az ajtóból még visszafordult:

— Igaz, most jut eszembe... a sógoromnak szappan-
üzeme van, a multkor keresett valami használható embert...
ha akarja, szólhatok neki.

Amikor Rosenzweigné kiment, Heks csak egyet érzett:
mintha zárt katlanból egyszerre szabad levegőre dobták
volna...

És szeme a mécsre esett... s mintegy a szemére
cűrűsödő fátyolon át úgy látta, mintha a kihunyó láng
egyszerre óriásivá nőne... és fénye besugározta az egész
szobát.

„Két napig ismét nyugodtan élhetek”, — suttogta
Heks a mécs felé, mélységeset lélegezve.

Chainta. Drótsövénykészítés

JAAKOV BRANDENBURG JERUZSÁLEMI SZOBRÁSZ

1920-ban érkezett Jaakov Brandenburg egy kis lengyel városkából Berlinbe. Ugyanezt az utat tette meg néhány évvel előbb bátyja, a fiatalon elhunyt Josef Brandenburg. Egy műteremben dolgoztak mindketten, az idősebb — dinamikus, nagy figurákat alkot, melyek mind tiltakozás a szenvedés, a fájdalom, az éhség ellen, a fiatalabb — statikus, miniatüröket formál, gondolatot és csendet fejez ki. Az bizik és követel, ez habozik és megnyugszik. Mindketten magukkal hozták a szülői házból a zsidó szellemet, a zsidó fájdalmat és ezt fejezte ki mindegyikük a maga útján. Nem hatottak egymásra, hanem kiegészítették egymást. Az idősebb félúton elesett, 1925-ben halt meg, Herzl szobrának mintázása közben, 27 éves korában. A fiatalabb tovább halad a művész fájdalmas útján: dicséret egyrészt, szükség másrészt, alkotás egyrészt és alkotásra való szomjúhozás másrészt.

„A filozófus“ — ez az első fej, melyet megmintáz és utána — „A koldús“. Ez már kiforrott művészetének való szimboluma — a gondolataiba és szenvedéseibe mélyedt ember. Brandenburg elsőrangú portrétista, de minden feje bánatot, fájdalmat fejez ki, akár Tietz feje, akár Koigené, akár Sokolowé, akár egy gyermekfej. Portréiban nemcsak a hasonlóságra törekszik, hanem beljük lehel valamit a saját lelkéből, mindegyikük komolyságot, az élet súlyát fejezi ki.

De mindamellet sokoldalú Brandenburg. Más a „Gon-

Jakob Brandenburg (Jeruzsálem): Úton

Jakob Brandenburg: Szokolov. (A szobor előtt a művész áll)

dolkodó“ és más az „Extázis“, más a „Pusztai remete“ és más „Ámosz“. De mintha minduntalan csak önmagában keresne, kutatna. Lerázza magáról a környezetet, felülemelkedik a mindennapok nehézségein és a lélek árjának partjai felé törekszik. Vajjon eléri-e? Kétségtelenül nem. De a művész nem kérdez, csak megy végtelen útján, minden elért eredmény megnyugvást hoz, de vele együtt növekszik szomja, nem a távolság, nem a magasság után, hanem a mélységre, az egyén lelkének legmélyére. Az „Extázis“ (fa) az önfeledtség kifejezése, „Ámosz“ (gipsz) — a hité. „A pusztai remete“ (bronz) — az egyén, a művész magányáé a világban, „Szokolow“ (gipsz) — az önmagába merült gondolat kolosszusa. És mindegyiküket betölti a zsidó szomorúság, a ma emberének-művészenek-gondolkodójának szomorúsága.

Brandenburg élete három állomáson keresztül vezetett. A lengyel városkából — Berlinbe és onnan Erec Jisraelbe. Vajjon felismerhetők-e ezek az állomások művészetében? Berlinbe magával hozta a határmenti háborús városka bánatát, Erec Jisraelbe — a német zsidók tragédiáját. Felemelkedik-e az újjáépülő Erec Jisraelben, meg fogja-e örökíteni az építő-hősök alakját? Az ember pusztán emberi tragédiája annyira betölti, hogy a közeljövőben ez nem valószínű. Beszélgetéseink folyamán kitűnik, hogy Brandenburg érzi a teremtés fájdalmát, az új élet megszületésének vajúdását Erec Jisraelben, de érzi és tudja azt is, hogy mindez csak egy láncszem Izráel évezredes szenvedéseinek láncában... És bemenekül saját világába, a művészetbe, amely örökebb mint az ember.

Az utolsó években sokat foglalkozott állatokkal. Kőbe faragta a Pingvint, a Majomcsaládot. Talán nem véletlen ez, talán menekülés az emberek világából az állatokhoz, ehhez a kettőhöz, melyek oly közel állnak az emberhez, de mégsem emberek-gonoszok, akik világokat teremtenek, hogy aztán lerombolják őket... Ari Ibn-Zahav.

CSERNICHOVSZKY: GILBOA HEGYÉN — Ballada —

És meghalt Saul és három fia és fegyver-
hordozója és minden embere azon a napon
együtt. (Sámuel I. 31.)

Hulltak a hősök, vitéz vitéz után,
Hatalmas sófár búgott a Gilboán,
— Fáradt vagy király, kerülj hátra, mögém,
Inamban még erő, megvédelek én.
— Most többen vannak, mint mi, a pogányok,
Fújd: Rajta vitézek, föl alabárdok!

— Nyilasok lönek a hegy oldalán,
Fáradt vagy király? Támaszkodj reám!
— Nincs idő pihenni! Fújd: vészben Gilboa!
Még csillog, ujjong ellenség szigonya.
Most többen vannak, mint mi, a pogányok,
Fújd: jöjjön az új sereg, fegyvertárnok!

— A Nap is mérges nyilát szórja rám,
Mi hír a nyelveden? — Elesett Jonathán,
— Két fiam van még, itt a csatatéren,
Ki idehozza, áldással kísérem.
Most többen vannak, mint mi, a pogányok,
Fújd: jöjjenek a késett törzsek, a puhányok!

Ne hátráljunk helyünkről! Ki jön amott?
Mit mondasz, hírnök? — Malkisua halott!
Lesznek még csaták, szívünk meg nem reiten.
Ha elesett egy itt, elesnek ott ketten.
Most többen vannak, mint mi, a pogányok,
Ki gyáva itt? Rá megvetés és átok!

— Dőlj a kardodba s ne ellenség kezére!
Mit mondasz hírnök? — Avinádav vére!
Meghalt ő is! — Áll a szikla magasan,
Hercegek áldoznak háromszorosan!
Most többen vannak, mint mi, a pogányok.
Juhok vagyunk-e? Vágóhíd-bárányok?

Fújjad a riadót, zúgjon a harsona!
Hallják a héberek: vérrel telt Gilboa!
Fújd északra, délre, nyugatra, keletre, —
Rendüljön meg a föld dübörgve, remegve.
Most többen vannak, mint mi, a pogányok,
Mit elraboltak, — visszafoglaljátok!

Patai József fordítása.

Jakob Brandenburg (Jeruzsálem): Portré. (Kő)

Jakob Brandenburg (Jeruzsálem): Pihenő vízhordó. (Fa)

CSERMELY GYULA: SZENT VÉDEKEZÉS

Özvegy Borsodi Józsefné, egy országos hírnevű rabbi unokája, nagyon vallásos asszony volt, a szülői ház zsidóságának hűséges őrzője. Mert érezte a lelke mindannak a felemelő szépségét, amire szülei és nagyatyja oktatták és amit, mint a valláshoz tartozót, lánykorában otthon maga előtt látott. A hitet az Egyistenben, az ünnepekre és a szombatra való készülődést, a péntekesti fehér abroszt és gyertyát, a szombat szent hangulatát és nyugalmát, az ünnepek napfényét és derűjét, az istentiszteleteken való megjelenést, a magábaszállást és az áhítatot a templomban, de otthon is, ha imádságos könyvébe mélyedt... és az éltető erőt, amit könyörgéseiből merített, ha beborult fölötté az égbolt.

Két lánya volt, Frida és Ella, mindkettő kifogástalan szépség és mindkettő csakhamar, anyjuk minden fékezése dacára, a legmodernebb felfogásnak hódoló. Amíg szárnyai alatt voltak a leányok, Borsodiné buzgólkodott, hogy gyermekeit vallásosan nevelje, hogy zsidó érzést öntsön a lelkükbe, de az Élet, ez a legnagyobb rendbontó, hamar kivette lányait a kezéből és mint az illat a virágból, úgy szállt el azok lelkéből mindaz, amit az anyai példaadás és édes szó bennük felhalmozni és megrögzíteni igyekezett. Anyjuk könyörgése ellenére saját útjukat járták a lányok; ballethez ment az egyik, mert gyönyörűen és művészién táncolt, énekelni tanult és hamar szerződést kapott a másik, mert haragszerűen csengő csodahangja volt. Nos, saját útjukat járták a lányok, messze el is tért ez attól az úttól, amelyen jámborlelkű édesanyjuk haladt. Ennek pihenőállomása a szombat volt, a lányoké már csak a vasárnap; özvegy Borsodiné legjobb barátja, lelke felemelője és vígasztalója az imádságos könyve és a „Mirjám” volt, Borsodi Frida és Ella nevetséges requizitummá fokozta le az imádságos könyvet; lelkük élvezete a hirlapi recenzió, szívük örömdetítője pedig udvarlók, széptevők serege volt.

Néhány esztendő múlva Frida az Opera primaballerinája lett, persze egy nagy lépésnek az árán, de amely az ő szemében csak egy tánc lépés volt és Borsodi Ella a Zeneakadémiában kapott véglegesített tanárnői kinevezést, mint ugyanolyan gyors lépésnek jutalmát. Özvegy Borsodiné erről, szerencsére, nem értesült; visszavonult életet élt és kevésszámú női ismerőse, aki néha-néha felkereste, gyöngédségből nem beszélt a lányairól. Ezek pedig? Minden negyedik-ötödik hónapban, ha anyjukra rányitották az ajtót, öt percig maradtak és már szaladtak is.

Külön laktak a lányok; csak nem élhetnek anyjukkal egy lakásban, amelynek minden ajtaján mezuzá van! Mit szólna hozzá báró Kalota, az Opera intendánsának az öccse, aki Fridának életre-halálra udvarolt és gyakori vendég volt a lakásán — és mit szólna hozzá a kegyelmes úr, Baraváry Keresztély volt miniszter, aki Ella körül buzgólkodott és nem ritkán magas látogatásával tüntette ki. Közös lakást tartott a két nővér és szobáik ajtaja mellett — szenteltvíztartó és rózsafüzér volt, nem mezuzá. És sokszor bizony összenevettek a lányok: — Ha édesanyánk idejönne és ezt meglátná! De Borsodiné nem látogatta meg lányait; a szomorú öreg zsidóasszony mindig otthon ült, nem éppen azért, mert gyöngé és sokszor beteges volt, hanem azért nem nézett oda lányaihoz, mert ezek — noha a harmadik utcában — nagyon-nagyon messze laktak tőle.

Egy koraőszi napon a két leány együtt jött el az anyjukhoz, mindegyik szeme-arca különös boldogságot árult el.

— Mama, — kezdte Frida — soha meg nem álmódott nagy szerencse vár rám. Báró Kalota Péter, a dűsgazdag fiatal főúr, ma megkérte kezemet, nőül vesz

— S ennek ára a hitcsere? — döbönt meg özvegy Borsodiné és ijedten a szívéhez kapott.

— Hogy mi az ára, erről majd azután. Előbb hadd mondja el Ella a magáét.

— Mama, — folytatta Ella — képzelje azt a hallatlan szerencsét! Budavári Keresztély volt miniszter ma az ujjamra húzta a jegygyűrűt. Hamarosan nőül vesz és kegyelmes asszony lesz belőlem.

— S ennek ugyanaz az ára, a kitérés? — kérdezte özvegy Borsodiné fehéren.

— Nem, mama — hazudták a lányok. — Fölösleges, hogy kitérjünk, mert csak polgári házasságot fogunk kötni. Kérőink, akik katolikusok s akik azt hiszik, hogy mi ketten is született katolikusok vagyunk, azt mondták nekünk, hogy egyházi esküvő esetén nem tudnának új házasságot kötni, ha esetleg elválnának tőlünk. Hát csak polgári házasság lesz, nem egyházi is.

— Hallatlan! — szörnyülködött Borsodiné. — Milyen idők, milyen meglazulása az erkölcsnek! Még csak jegyesek vagytok és vőlegényeitek már válásról beszélnek!

— Hagyjuk ezt, mama. Báróné asszony elválás esetén is maradok... én meg nagyméltóságú kegyelmes asszony — tette hozzá Borsodi Ella.

Kínos csönd után a lányok egymásra néztek és bizonytalan hangon, akadozva, vontatottan folytatták:

— Egy kérésünk volna, mama. Egy semmiség, egy kis formalitás, mely igazán mire sem kötelez.

— Kéréssel jöttetek? Amióta kirepültetek a házamból, — sóhajtott fel Borsodiné rossz sejtéssel. — sohasem kéréstetek, inkább akaratom ellenére cselekedtetek, ti lányok. Függetlenítettétek magatokat, külön lakásba költöztetek, a dús apai örökség lehetővé tette ezt nektek; tilalmam ellenére te ballerina lettél, Frida — felért-e a taps, amit kaptál, az én anyai bánatommal és könnyeimmel? — és te Ella, énekesnő lettél. Saját világotokat élitek már több mint tíz esztendő óta... s most kéréssel jöttök, hetvenéves beteg anyátokhoz, kéréssel?

— Mondtuk, hogy csak egy semmiség, kis formalitás.

— Nektek a kikeresztelkedés is csak formalitás lesz. Nos, mit kértek tőlem, ne kerteljete.

— Mondtuk — felelte Frida —, hogy vőlegényeink azt hiszik, hogy mi született keresztények vagyunk. Elkerülhetetlen, mama, hogy ma vagy holnap, velünk együtt, látogatást ne tegyenek a mamánál, tehát engedje meg legelőbb is, hogy levétezzük az ajtófélfákról a mezuzákat...

— ...mert árulói lehetnek annak, hogy zsidóházba lépnek be a ti nagy uraitok?!

— Hiszen visszateheti, mihelyt elmentek... ez csak semmiség.

— Semmiség nektek! — hördült fel Borsodiné féláljultan. De énnekem szentség a mezuzá. Isten neve van benne hétszer is; megszenteltségtelenítsem az ő nevét a ti nagy uraitoknak a kedvéért? Soha! És úgy mondtad, hogy engedjem meg legelőbb is... hát másodiknak mit engedjek meg, Frida? Retikülődben bizonyára arany kereszt van... és megengedjem, hogy a nyakamba akasszad, hogy így lásson engem a két előkelő úr?

Frida lesütötte szemét, Ella is.

— Tehát eltaláltam! — hörögte Borsodiné. — Menjete, menjete! Hagyjatok magamra, ti rossz lányok!

Ezzel elfordult özvegy Borsodiné, azután ajtónyitás és betevés hallatszott, a lesujtott anya egyedül maradt bánatával a szobában

Félóra múlva taxiba ült és beteg, gyöngén a köz-

ponti rabbinátusba sietett. — Főtisztelendő úr — könyörgött —, ha Isten ments megtörtént, ne tartsa előttem titokban. Zsidók-e még a lányaim, vagy már kitértek?

— Sajnos, már hat éve — felelte részvétellel a rabbi.

— Hogy kitértek! — sikoltott fel Borsodiné. S ha a rabbinátus titkára hirtelen oda nem ugrik, a földre zuhant volna a lelkében megsebzett asszony.

Hazavitték, ágynak esett, súlyos beteg lett. S ahogy ott feküdt párnáin és a sarkaiból kiemelt, megváltozott életre gondolt, mely de sokszor megsemmisíti azt, ami szép és az emberi léleknek tartalmat ad; az Istenben való feloldadást, a hitet, a hagyományokhoz való ragaszkodást, a szülők és az öregek tiszteletét... ahogy mindezekre gondolt, saját lányai jutottak eszébe, akik vannak, de ó keserűség, már nincsenek. Mert messzebb kerültek tőle, mint két naprendszer bolygói egymástól.

— Keresztet akartak a nyakamba! — tördelte kezét Borsodiné.

Csöndesen szivárogtak könnyei és megadással rebegette: Borsássá meg Isten a bünüket, azután egyszerre halálos rémület ült ki beesett arcára. — Ha majd haldoklom — sikoltott — talán velem is úgy tesznek, mint...

Egy megtörtént eset jutott eszébe, amely nagy port vert fel Budapesten annakidején. Lelketlen fiúknak, lányoknak, akik régen változtatták meg hitüket, már agoniában feküdt az apjuk, aki hitű és lelkes igaz zsidó volt. Visszásnak festették ki maguknak, hogy ők, az előkelő állású újhítűek, zsidó temetőbe kényszerüljenek kikisérni atyjukat, ha majd meghal. Tehát papért telefonáltak a lelketlenek, elhitették a jóhiszemű pappal, hogy a haldokló kívánságára hívták és megkereszteltették eszméletlen atyjukat.

Ez jutott Borsodiné eszébe, a rémülettől eltorzult az arca, mégegyszer tört ki kebléből: — Ha majd haldoklom és agonizálok, talán engem is?!... azután remegve, reszketve, mintha már látná két leányát, ahogy pappal jönnek be a szobába; nem törődve betegségével, lázával, levánszorgott ágyáról, odavonszolta magát egy kis asztalhoz, amelyen a telefon állt és a rabbinátust hívta, szinte fuldokolva nyögte be a kagylóba:

— Védelmet kérek, rabbi úr! Eszébe juttatom a Donáti esetet, rabbi úr! Elpártolt lányaim velem is megtehetik... Isten legyen irgalmas a lelküknek... hogy életem utolsó percében keresztvizet öntetnek a fejemre. Minden költséget vállalok, de küldjön hozzám azonnal két rabbist, hogy örködjenek mellettem, hogy egy pillanatra sem maradjak egyedül. Zsidó lelkemet mint zsidó, akarom visszaadni.

— Nem inkább két ápolónőt küldjek, két megbízható zsidó vallású ápolónőt? — kérdezte a rabbi.

— Nem, főtisztelendő úr... rabbikat kérek. Az ápolónőket az én lányaim esetleg kiutasítják a házamból... biztonságban akarok lenni, rabbikat kérek, főtisztelendő úr!

— Meglesz, drága asszonyom — válaszolt onnan túlról egy megindult hang. — Azonnal intézkedem és még a mai nap folyamán ott lesznek, ne tessék aggódni.

Másfélórával ezután már jelentkezett is két fiatal, már felavatott, de még állástalan rabbi; az asszony nagyobb megnyugtató kedvéért ornátu ban jöttek, papi sapkában és fekete-talárban, s a megpróbált asszony a megkönnyebbültség könnyeivel fogadta a jelentkezeti rabbikat. — Most már nem félek — sutogta — zsidó lelkemet mint zsidó fogom visszaadni Teremtőmnek, Atyámnak.

A „Hállél“-imát majdnem könyv nélkül tudta, a Dávid zsoltáraiból összeállított, fennen szárnyaló ünnepi betétet, hiszen sokszázszor mondta életében azt az imát. És Istenre és rossz lányaira gondolva, boldog bizakodással mormolta:

— Adonáj lí, lau ír, má jáásze lí ódom... az Örökkévaló velem van, nem félek; mit tehet nekem földi halandó?

A kineretparti Batelemben a tópartról hordják a homokot a védőfal számára

Lévi Ben-Amítáj: CHALUC-DAL

Ma is,
Mint tegnap, tegnapelőtt,
Ifjak csoportja áll a parton,
Ujjong a tenger, víg az alkony
S ők állnak készen, mind a vártán,
Kineret mélyéből kivájván
Homokot, kavicsot építéshez...

Ma is,
Mint tegnap, tegnapelőtt,
Fehérlik árboc, int vitorla,
Nem halász az, hálót kibontva,
Nem aranyhalat húz a mélyből,
Merít Kineret mélységéből
Homokot, kavicsot építéshez...

Ma is,
Mint tegnap, tegnapelőtt,
Áll a parton ifjak csapatja,
Se háza, se földje, se falatja.
Ki szól: „Pihenj!” Ki szól: „Szünet!”
Hej ifjak, nincs még szürkület!
Fel! Homokot, kavicsot építéshez!...

DR. HEIGL LÁSZLÓ: BIBLIAI MUZEUM BUDAPESTEN

A legnehezebb gazdasági válság idején támadt néhány, különböző egyházhoz tartozó budapesti férfinak az a gondolata, hogy a Szentírás megkedveltetése céljából és megértésének megkönnyítésére gyűjteményt létesítsen és elsősorban is szemléltető eszközöket állítson elő, melyek a régi bibliai világot közelebb hozzák a mai szemlélőhöz.

A Bibliai Múzeum a Székesfőváros legifjabb múzeuma, mely egyelőre más helyiség hiányában, a VII. kerületi *Izabella-utcai felsőkereskedelmi iskola két termében* talál otthont. A látogatási idő hétfőn és szombaton 3 és 6 óra között van. Rövidesen külön épületet kap a Múzeum.

A Bibliai Múzeumnak tehát nem célja, — mint néhol tévesen hiszik — régi bibliák gyűjtése, hanem szemléltető eszközök bemutatása a Biblia magyarázására. A Múzeum vezetője vitéz *Csia Lajos*, székesfővárosi református hittanár. A fejlesztésre szolgáló pénzforrás önkéntes adományokból gyűlik, látogatása teljesen díjmentes.

A világos és tágas két nagy terem a fokozott szorgalommal készülő szekrények nagy száma miatt rövidesen szűknek fog bizonyulni. A Biblia lehelete és varázsa csap meg bennünket, amint a sok üvegszekrényből a bibliai színhelyek színdús és megkapó panorámája élénk tárul.

Itt van a szövetség sátora, mellyel a zsidók a pusztában jártak, odébb van a Sinai-hegy. Valósággal él az egész tájék gyönyörű körképe. Különleges villanyszerkezettel nappali és külön éjjeli holdfényben is látható.

„Batelem“ kolonia egyik segédrendőre és egy pekiüni zsidó. Pekiün az a galileai helység, ahonnan a zsidók a Szentély elpusztulása után sem távoztak el. Földműveléssel foglalkoznak és viseletben, nyelvben teljesen elarabosodtak

Halászat a Genezaretben fegyveres őrség mellett

Egyik legfeltűnőbb kép Ezékiel temploma. Ezékiel próféta látomásában látta a zsidók új templomát. Salamon templomát ugyanis Nebukadnezár Babilonia királya leromboltatta s mikor ezt a fogságba hurcolt próféta meghalloita, mély szomorúság fogta el. De a Babiloni Kébar folyó pusztáján Isten látomásban mutatta meg neki a helyreállítandó templom képét. Ő ezt proféciájában leírta és ennek alapján Perrot és Chipiez, francia tudósok újra felépítették.

Külön látható a híres Heródes-féle zsidó templom is. Ez Ezékiel látomása alapján épült fel, igaz, hogy századokkal később. Jól megfigyelhetjük a templom udvarait, szemléltetően láthatjuk a Szentek-Szentjét is. A nagyszerűen tervezett helyreállítás, távlat tekintetében is érdekes. Látható rajta élethűen a Jozafát-völgye, a Bethesda tava, a római castrum s a vár, hol Pilátus Krisztust halálra ítélte.

De nemcsak Jeruzsálem, hanem a környéke is helyet kapott a Bibliai Múzeumban. A Bethlehem alatt lévő 3000 éves Ráchel sírja nagyon élénken tárja elénk a bibliai őszanya sírját. A háttérben a poétikus Betlehem terül el.

A most készülő galileai rész legpompásabban sikerült szemléltető szekrénye a Genezareth-tavát varázsolja elénk. Mintha a hegyi beszéd helyén lennénk és néznők a távoli Libanon csillogó havasát, Kafarnaum romjait, Tiberias sajátosságos házait. Alattunk a „Galileai tenger“ és képzeletünk feleleveníti a csodálatos halfogást.

A szorosan vett palesztinai anyagon felül, még négy bibliai vonatkozású ókori nép templomát szemlélhetjük. A babiloni, luxori, asszírjai és az ephesusi Diana-templom. Különösen az utóbbi megható. Különleges szerkezet emeli le tetejét és most nagyszerű oszlopsora tárul elénk. Villanyberendezés mutatja be ezt is, nappali, majd éjjeli fényben.

A Múzeum megtervezője és megszervezője a héber nyelvben és irodalomban is jártas vitéz *Csia Lajos*, református hittanár, teljesen belemélyedt a Biblia szellemébe és a Múzeum kronológikus sorrendje az Ószövetségből már sokkal többet ad, mint az Újszövetségből, mely most készül.

Fel kell még említenünk a nagyszerű fényképfelvételeket, melyek *Reich Jenő* pesti gyáros pompás fotográfiai készségét dicsérik. Ő szentföldi útján készítette ezeket.

A Múzeum látogatása érdemes, mert keresztényt, zsidót egyaránt meglep és a panorámaszerűen beállított, valósággal élő képek és a bibliai tájak felejthetetlen erővel hatnak.

A Magyar Zsidók Múzeuma után igazi lelki élmény a Budapesti Bibliai Múzeum meglátogatása is, mert a Biblia földjét, az egy igaz Isten kinyilatkoztatott vallását közelebb hozza a mai nemzedék szeméhez, értelméhez, szívéhez.

Donath Abraham, Prof. Donath apja

Prof. Dr. Donath Gyula egyetemi tanár

Prof. Donath anyja sz. Pollatschek Regina

PROF. DR. DONATH GYULA KILENCVENÉVES JUBILEUMA

Akik látják őt a Pro Palesztina Szövetség ülésein, amint lelkesedéstől égő és jóságot sugárzó szemével figyel, aztán tiszta logikával, a filozófus hölcességével és a stilista precizitásával hozzászól mindenhez, amit a fel-támadó Szentföld jövője szempontjából fontosnak, életbe-vágónak tart, — alig hiszik, hogy immár kilencvenedik életévéhez közeledő férfiú áll előttük. A szava higgadt, megfontolt, minden bőbeszédűséget kerülő. Egyénisége pe-dig izzó, lelkesítéstől túlradó, ifjonti hévtől és rajongó ideálistól átfűtött. Ha valamit igazságnak ismert fel, nem ismer megalkuvást, szolgálja szerényen, a nagy lelkek alázatával és odaadásával. A nagyhírű egyetemi orvos-professzor, ideggyógyász és pszichiáter pillanatig sem habo-zott, amikor a Palesztina-építés eszménye hívta. Nem mérlegelt és nem fontolgatott. Jött és kiállt a frontra, az első sorba és harcolt és lelkesült és lelkesített. Donath professzor gyorsabb tempót követelt, zsidó légió felállítá-sát, az angolokkal való közvetlen és állandó tárgyalást, a zsidó tömegeknek erősebb megmozdítását, az áldozat-készség fokozását és új irányba terelését. Egyik cikké-ben felveteit eszméjét a Népszövetség bizottságai is mélt-ányolták. Amit a *Mult és Jövő*, vagy a *Pester Lloyd* ha-sábjain megpendített, útmutatásul és gondolatfejlesztésül szolgált széles körökben. Fiatalos lelke vonzza az ifjúság-hoz, amelynek problémáit különös szeretettel ápolja és becézi. Így vállalta a jeruzsálemi Héber Egyetem magyar-orosz bizottságának elnöki tisztjét is.

Donath professzor egész fiatalon asszistens lett a bécsi és gráci egyetemen, majd 1877-ben Grácban, a *fizikai kémia magántanára*, az orosz-török háború idején a ka-tonai kórház vezetőjének hívták meg, 1902-ben kinevezték a *Szent István-kórház ideggyógyászati osztálya főorvosává*, 1908-ban rk. egyetemi tanárrá, közben megnyerte a *New-York állam nemzetközi díját az epilepszia terén végzett kutatásaiért*. 1890 óta ő szerkesztette a *Klinikai Füzeteket*, 1908 óta az *Epilepszia folyóiratot*. Munkássága kiterjed a tulajdonképpen pszichiatrián kívül a *belgyógyászatra, szemészetre, bakteriológiára, kémiára*. Ő volt egyik meg-teremtője a magyarországi *alkoholellenes mozgalomnak*, amelyről számos tanulmánya jelent meg. A különböző or-vosi területeken írt tanulmányai többszázat tesznek ki. Nagy feltűnést keltett „*Reflex und Psyche*“ című tanul-

mánya (1910). Ő kezdeményezte a *paralízis lázkezelését ná-trium-nucleinicummal*, megelőzve a bécsi *Wagner profesz-szornak ennek maláriával való kezelését*. Donath professzor még ma is sokoldalú irodalmi működést fejt ki, hazai és külföldi lapokban és *ma is hívják életbevágó orvosi konzi-liumokra*.

Megható az ő érdeklődése a héber kultúra iránt. Mi-kor *Ari Ibn Zahav*, „Jeruzsálem költője“, elküldte neki leg-utóbbi verseskötetét, nem nyugodott addig, amíg elejétől végig át nem tanulmányozta a nehéz poétai szöveget, föl-idézve a gyermekkorának emlékeiből fennmaradt héber tudását, amelyet a hajai szülői házból kapott és a segítségül hívott Patai József csodálkozásának adott kifejezést Donath professzor megőrzött héber szókincsén.

Donath professzor jubileumára még visszatérünk.

Prof. Donath hároméves korában (Jacobi olajfestménye)

DR. FÉNYES MÓR: MEGSZÓLAL EGY MARANNUS TANITVÁNY

— Utolért még Tanár úrnak a *Mult és Jövő* f. é. júniusi számában „*Marannus tanítványaimhoz*“ c. levele és annak hatása alatt engedtem meg magamnak Tanár urat személyesen felkeresni, hogy most, amikor még válaszúton állok és tántorgok, esetleg szilárd álláspontot nyerjek. Soká állottam Tanár úr vallásoktatásának hatása alatt, de az évek és életviszonyok kiszívják az emberből a legerősebb eltökéltség erejét is és ami fő, a *hitzilárdság példái hiányzanak, a hit eleven erejének példáit mindig nélkülöztük.*

— Ügylátszik, Ön fonákjáról nézi a dolgok folyását, csak a hitehagyást látja, azt a *martíromságig menő hitzilárdságot* pedig, melyet a zsidóság zöme ma tanusít, figyelemre nem méltatja. Már pedig, ha Ráchel anyánk siratta is egykor gyermekeit, hogy nincsenek már, büszke épüléssel nézi ma másrészt, hogy a *középkori zsidóüldözéseknél tanusított heroizmust is felülmúló szívósságot tanusítanak a megmaradottak.*

— Igen, de vajjon *mi fűti már ezek ellentállását?* A renyhe megszokás, az okatlan dac, a nyájnak a szelleme, melyet az égő akolból semmi erő nem bír kiverni, úgy hogy az vesztére tart össze. Mert legyünk avval tisztában, hogy hitmeggyőződés ebben vajmi csekély szerepet játszik. Én tehát lelkiismeretes meghányás-vetés után...

— Ne folytassa! A kimondott szó rabjává ejti gazdáját, maradjon inkább ura nyelvének. És ne hűnyjon szemet azelől, hogy a *vallásnak* van valamelyes, mélyebben rejlő *világszemléleti magva* is, melyet a *kultúremler megbecsülni tartozik.*

— És mi volna a zsidóságban az a *világszemléleti mag?*

— Nem akarok teológiai fejtegetésekbe elmerülni, de annyit első villanásra mondhatok, hogy a *zsidóság antropocentrikus világszemlélet, szemben a teocentrikus vallásokkal. Az emberből indul, az ember körül forog. az emberhez tér vissza.* A templom nem az istenség székhelye csupán, hanem az emberek áhítatának ringatója, a pap nem az istenség kiszolgálója, hanem a gyülekezet tanítója.

Azonkívül ránk, zsidókra, a *hitvallás becsület kérdése.* És ha ettől eltekintünk még, *szolidaritás, testvériség kérdése is.* Lehet-e cserbenhagynunk ama testvéreinket, kik hitükre életüket teszik fel? Minket a Gondviselés kedvezése a *szétszóródás, az idegenség érzete* révén megóvott ezer veszély közepette attól, hogy hitünket feladjuk, most gazdasági nyomás alatt odadobni ocsmányság volna. Aki

olyan felekezetnek gyermeke, mely atyáit és őt magát erkölcsi erővel, lelkeséggel töltötte, a világ előtt pedig legalább is személytelen tiszteletet vívott ki, akarva—akaratlanul, olyan *erkölcsi terhet hord* a hátán, mint egykor a pusztában vándorló őseink a József koporsójában.

— S Ön bizonyára jobban ismeri énnám annak a művészettörténeti megállapításnak valóságát, hogy a renaissance-kori festőknek, többi között Botticellinek alakjain az arcról, a szemekből leolvasható az a *lelki hasadás, melyen keresztülmentek, amikor a keresztény-középkor komor világszemléletéből a felszabadító renaissance hangulatába lendültek át.* Nemzedékeken át lesz hasonló, de sokkal mélyebb hasadás észlelhető az újkeresztények lelkületében is. Hiába, a századoknak is megvan a maguk ereje. Azok hívják az embert, és ha ő vonakodik jönni, eljönnek ők érte, mint a wandelnde Glocke a templomkerülő gyerekért és elborítják.

— Nem ismertem Tanár urat ilyen intranzigensnek, több megértést tételeztem volna fel.

— *Én értem, ha a felekezetközi áttérést* — hacsak nem házassági okból — *egyesekek még visszamenőleg is érvényteleníténék,* ép a mai uralkodó eszmeáramlat alapján. Mert ha lehet a zsidóságnak szemére vetni, hogy a nemzeti irodalomba idegen hangot és színt kever, akkor az *uralkodó felekezet sokkal inkább tarthat a vallási eszme felhígításától.* Hiszen kétségkívül *csak lelki megterhelést jelent a jövevényre az új vallás szigorú követelménye, a dogmatika komplikáltsága, idegenszerűsége.*

— Tehát rabjai maradjunk továbbra is a múltnak egy pusztá történeti mulasztásnak? Annak a szerencsétlen ténynek, hogy a zsidó állam felbomlásakor nem adtuk fel nemzeti öntudatunkat.

— Ép ez a tény a mi nagyságunk bizonyítéka. Szembehelyezkedni egy oly hatalommal és oly dícső kultúrával, nem lehetett biztató, de viszont a császárkultusz egyrészt, másrészt a pogány vallási felfogások beözönlése mégis csak hevítette ellentállásunkat. Enélkül talán ma is pogányságban fetrengene a világ. Tessék kissé mélyére hatolni a zsidó kultúrhitvatottságnak és kutatni azokat az értékeket, melyek nemességet biztosítanak számunkra. *A gazdasági elhelyezkedés olyan jövőt biztosít csupán, mely rövidesen multtá válhat, de a zsidó múlt oly energiák csiráit rejt, mely nagyobb jövőt biztosít.*

Amerika zsidó pénzügyminiszterét, Henry Morgenthaut tiszteletbeli doctori címmel tüntetik ki. Balra apja, idősebb Henry Morgenthau, az USA volt törökországi nagykövete

Daniel Persky, a jubiláló newyorki héber író

Eugén Relgis, román-zsidó író

Wizo mezőgazdasági iskolája a pálmák mögött

ADOLF CHAJES: A ROMÁN-ZSIDÓ IRODALOMRÓL

Romániai hittestvéreink költői és tudományos munkásságáról való ismeretünk úgyszólván Mózes Gasternél, a filológia és folklóre kiváló művelőjénél kezdődik és végződik. Csak egész kevesen alkotnak maguknak fogalmat a román zsidók művészi útjáról. Ezt a hiányt kívánja pótolni ez a kis tanulmány a román-zsidó irodalom legkiválóbbjainak ismertetésével. Ez a kísérlet, éppen most, mikor a zsidóság kulturális eredményeinek számontartására és összegezésére törekszenek, jogosnak látszik.

Nem céлом az összes szerzőket bemutatni, csak Ronetti *Roman*-ra, a regényíróra akarom a figyelmet felhívni, akinek „*Manasse*” című drámája a bukaresti nemzeti színházban 1905-ben került ősbemutatóra és az egész sajtó osztatlan elismerését vívta ki, *Tiktru*-ra, a filozófusra, akit érdemei elismeréséül a román akadémia dísztagjává választott, a fiatalon elhunyt lírikus, Barbu Nemțeanura (Benjamin Deutsch), aki mint dalköltő különösen „*Elegiák a szanatóriumból*” című ciklussal, amely Heine matrácsírból való költeményeinek román pandantja, tünt ki. *Tristiu Tzara*-ra, aki több kivándorolt költővel és festővel egy zürichi kávéházban 1916-ban, a dadaismust alapította és ma Franciaországban naturalizálódva, francia nyelven ír, — *M. Schwartzfeld*-re, a régi Románia zsidó ujságíróinak nesztorára, akinek zsidó Évkönyve és Egyenlőség című hetilapja a román zsidó élet Encyclopédiájává nőtte ki magát és végül *Eugen Relgis*-re, a kétségkívül legsokoldalúbb tehetségre, *Romain Rolland* barátjára.

Eugen Relgisnek írta a nagy francia a következő sorokat:

„Nincs európai, akinek kezeibe életem estéjén nagyobb bizalommal adnám át pacifista és internacionális gondolatomat, hogy átvigye a jövőbe. Mert senkinél sincs átfogóbb megértése számára...”

Eugen Relgis (Siegler) Jassyban született, nehéz gyermekséget élt át. Már korán teljesen megsiketült, de ennek dacára elvégezte a 8 gimnáziumot. Tanítóinak előadásait csak ajkuk mozgásáról olvasta le, hozzá kellett

szoknia, hogy önmagába merüljön és mintegy lezárt világ belsejében éljen. Egész műve a politikai, a filozófiai, a szociális, az elbeszélő, mind a figyelmes, belső látásnak mélységes jelét viseli.

1913-ban, 18 éves korában, két verskötetettel lép a román irodalom körébe. „A semmi diadalá”-val és az „*Örület*”-tel. Mint a filozófia fakultás hallgatója, kiadta a „*Humanitát*” című folyóiratot, amelynek átütő sikere volt. Az ország legelső írói, felekezeti különbség nélkül, e lap köré sorakoztak. De különböző konfliktusai és polémiái később lehetetlenné tették a megjelenését. Ezentúl csupán a szabad írásnak szentelte magát. Bukarestbe költözik és innen, — ami a legkevesebb román íróknak jutott osztályrészül, — az európai nyilvánosság reflektorfényébe kerül. Beutazza Európát, több békekonferencián vesz részt. Ezeknek az utazásoknak benyomásait „*Utazások*” című művében adja vissza. Majdnem egyidejűleg jelent meg főműve: „*A humanitarismus és az intellektuelek internacionáléja*”.

Midőn 1923-ban Európa új katasztrófa előtt állott, megjelent Relgistől: „*Szózat az intellektuellekhez*”. Ezt a szózatot elsőnek Redulescu-Moton, a román Akadémia elnöke írta alá. A külföldet Upton Sinclair, Rabindranath Tagore, Stefan Zweig és más nagy nevek viselői képviselték az aláírók között. 1924 a megjelenés éve *Roland „Jean Cristophe”*-jának hatása alatt írt trológiának, a „*Petru Arbore*”-nak.

1929-ben jelent meg Relgis szerkesztésében „*A béke útja*” címen egy gyűjteményes kötet, amelyben a különböző pacifista szervezeteknek, az irodalom és művészet legkiválóbb képviselőinek cikkei jelentek meg. *A mű előszavát Romain Rolland*. „*a gondolkodó emberiség lelkiismerete*” írta.

Érdekes, hogy míg Relgis verseit és regényeit főképp hazájában olvassák és hecsülik, addig filozófiai és szociális munkái a nyugati kultúr államok szellemi kincséhez tartoznak. *Romain Rolland* benne látja pacifista gondolatának letéteményesét és Relgis valóban teljes joggal tarthat számon erre a díszrangra.

PATAI JÓZSEF ÜNNEPLÉSE TELAVIVBAN

A Héber Világszövetség nagyszabású fogadóestet rendezett Patai József tiszteletére a telavivi Talpijoth-kertben. A Szentföld legelőkelőbb tudósai, írói, művészei jelentek meg, hogy kivételes megbeesülésüknek és szeretetüknek adjanak kifejezést Patai iránt, akiben a magyar zsidóság és Palesztina kapcsolatának legfőbb reprezentánsát tisztelik.

Prof. Nahum Sloushz, a Héber Világszövetség elnöke meglehangú megnyitójában kiemelte, hogy Magyarország zsidó kultúra szempontjából elhagyatott terület volt és Patai Józsefre várt a *történelmi feladat*, hogy „meghódítsa a királynőt otthonában“. *Önfeláldozó odaadással teljesíti misszióját immár évtizedek óta, ő hártotta el a magyar zsidóságról az izoláltság szégyenét és valahányszor Palesztinába jön, szeretettel köszöntjük mint hűséges kertészt, aki egy elszáradó ágon illatos virágokat fakaszt.*

Ari Ibn-Zahav, a jeruzsálemi Héber Egyetem tanulmányi főtitkára köszönetét fejezte ki a segítő készségért, amellyel Patai József minden alkalommal az Egyetem ügyét felkarolja. *Saját személyes tapasztalatairól* számolhat be. Azokból a szép napokból, amelyeket mint Patai József héber szellemtől átfűtött otthonának vendége töltött Budapesten. Ez a héber otthon lélekemelő jelenség a diaszporában, *valóságos zsidó szellemi centrum*, amelyből minden zsidó kulturális tevékenység kiindul és erősítést, biztatást kap. Viszont Patai Józsefnek éreznie kell, hogy mögötte áll szeretettel az egyetemes zsidóság kultúrcentruma, Erec Jisrael. Ezután a hesszarábiai héber iskolák sürgős segítségét tette szóvá, *amely célra gyűjtést indítottak Jeruzsálemben és Telavivban*, azonkívül nagy könyvküldeményeket indítottak útnak. A héber világszövetségnek fel kell karolnia a héber iskolaügyet az egész világon.

Dr M. Glücksohn, a „Haarec“ nagy héber napilap főszerkesztője, a nagynevű publicista a palesztinai hírlapírók üdvözlését tolmácsolta Patainak. Csodálatosnak tartják, hogy a magyar zsidóság, amelyet az asszimiláció legtúlzottabb csoportjának ismernek, adta a cionizmus ideológiájának legnagyobb harcosait, alapítóit és zászlóvivőit, *Herzlt, Nordaut* és a zsidó tudomány legnagyobb művelőit, *Bachert, Goldziher* stb., a ma élő és dolgozó tudósokról nem is szólva. A zsidó reneszánsz is, miként régen az olasz reneszánsz, univerzális méretű típusokat teremtett, széles látókörű polihistorokat és ezeknek legalkalmasabb talaja a határterület. A magyar zsidóság is kelet és nyugat határán van, ami sok rejtély megfejtője. Dr Weizmann ilyen típus volt a régi Oroszország és az új Európa határán, ahol magába szívta a szellemi erőket mind a két perifériáról. Ilyen típus dr Patai is, akit mint a zsidó irodalom nagyjainak egyikét, mint polihisztort, író, költőt, publicistát, tudóst, szellemi vezért tisztelünk. Szétesztotta lelkét részekre és különböző területeken adott kitűnő értékeket. Amellett vállalta az útmutató, ösvényvilágító misszióját is. Magas színvonalú folyóiratával, a *Mult és Jövő*vel új nemzedéket nevelt a magyar olvasó zsidóság körében a zsidó kultúra számára és azzal, amit a héber irodalomnak adott, örökre belevéste nevét a héber olvasók szívébe. *Herzlkönyve*, amely annyira megragadta Palesztinában a lelkeket, *előadásai a jeruzsálemi Egyetemen*, a rádióban, a *Népházban* ott és itt Telavivban, *kutatásai középkori héber poéziskincünkben*, ismertté és köztiszteltté tették egyéniségét Erec Jisraelben. Csak azt kívánjuk, hogy nagy *vendégünket* mielőbb mint *polgárt* lássuk magunk között. *Szükségünk van itt ilyen férfiakra*, mint Patai, aki a zsidó hagyományban és európai kultúrában gyökeredzik, *szükségünk van ilyen nevelőkre és közéleti útmutatókra*. Jöjj és maradj közöttünk!

• Dr Rosenfeld, a Héber Világszövetség főtitkára szembeáll dr Glücksohn kívánságával. Szüksége van a zsidó kultúrának, hogy úttörői legyenek az egész szétszórtságban. Ki töltsen be Patai helyét Magyarországon? És különösen most, e történelmi napokban, amikor az események átkovácsolják a lelkeket és új feladatok teljesítését parancsolják? Elégedjünk meg azzal, hogy „*megfelezzük*“, hogy hat hónapot itt és hat hónapot ott töltsön!

Prof. J. S. Adler a *Nemzeti Alapok* üdvözlését tolmácsolta. *Amikor Magyarországról beszélünk, mindig csak egy emberre gondolunk: Patai Józsefre*. Nagy jutalom ez az ő számára, hogy elérte a lelkek átalakulását, eszméinek, tanításainak győzelmét. Mi nem dönthetünk az ő elhatározása fölött, csak a régi héber üdvözlő szóval köszönhetjük: *légy áldott, ha jössz és légy áldott, ha mégy!*

Jehuda Burla a Héber Írók Egyesületének nevében üdvözölte Patait, akinek Herzl-könyve szívből fakadó művészi alkotás. Szorosabb kapcsolatot kell teremteni a héber írók és a Világszövetség között az egész diaszporában.

Csernichevsky, a mai héber költők legnagyobbja, a *Pen-Club*, a héber költők, de elsősorban *saját maga* nevében köszönti Patai Józsefet. „*Én csak négy magyar szót ismerek: Mult és Jövő, Patai*, ez a négy szó mélyen a szívemben él. Sohasem fogom elefejteni azokat a Budapesten töltött szép napokat. A gyönyörű várost, a pompás ünnepi estét a Zeneakadémia nagytermében, ahol az Operaház és a Nemzeti Színház legnagyobb művészei, zsidók és nem zsidók, tolmácsolták a héber költő műveit. Swinemündéből hívott a *Mult és Jövő*. Zavargásokról, fehér terrorról beszéltek akkor és óva intettek, hogy ne fogadjam el a meghívást, ne kockáztassam életemet. Én Patai barátom kezébe tettem sorsomat és mint az ő vendége szereztem életemnek egyik legszebb élményét. Ott láttam a helyszínen Patai munkáját, hatását. Hogyan viszi bele a szépség és művészet eszközeivel a zsidó kultúra szeretetét a szívekbe. *A Mult és Jövő az egész diaszporában a legrégebb zsidó folyóirat, amely megszakítás nélkül teljesíti hivatását. Költészettel, irodalommal, művészettel* kezdte és így hozta közel a lelkeket a zsidó reneszánsz gondolatához és Palesztina feltámadásához. Aztán még nehezebb feladatot vállalt: *megmutatni a magyar zsidóságnak szemtől szemben Erec Jisrael valóságát!* Tizenöt esztendeje, hogy évről-évre tavasszal elhozza magyar testvéreire ide, hogy lássák az ősök újjászülető földjét. *Mózesi misszió* ez, amelyet a mi Józsefünk erős vállaira vett. Szétszórt törzsek egyesítését. És most is, amikor bizonyára sokan úgy intették őt Palesztinától, mint engem akkor a „veszélyes“ Budapesttől, most is hozta híveit, hogy lássák: *íme, ilyen napokban is* folyik az építés rendületlenül, hűszkén és huzgalommal. József barátom, nagyot cselekedtél és cselekszel. Cion Istene áldjon meg érte!“

Itamar Ben-Avi megemlékezett egy régebbi budapesti útjáról, amikor apja, *Eleazar Ben-Jehuda*, az élő héber nyelv megteremtője elküldötte őt Budapestre Pataihoz, aki „majdnem egészen héber“. „Akkor láttam, milyen nehézségekkel kellett megküzdeni Magyarországon a zsidó kultúra úttörőjének. „Hisz az fanatikus bolond — fakadt ki előttem egy öreg hivatalos vezérférfiú —, Herzl, Nordau, Patai, *ilyen zsidók miatt szenvedünk mi magyar zsidók*.“ De az ifjúságban, amellyel érintkeztem, már akkor éreztem Patai gondolatainak hatását. Most jöttem Amerikából és láttam, mennyit tehetnének, ha Pataiakat küldhetnének oda Erec Jisraelből, hogy lelkesítsenek és neveljenek, ha a Herzl-könyvedet lehetne angol nyelven s népszerű áron a zsidóság millióinak kezébe adni. De Neked a gondviselés más par-

cellát osztott ki. Nagy hivatás vár még reád a magyar zsidóságban, ne hagyj abba, folytasd és fejezd be, még erőd teljében, életed delén, aztán jöjj a zsidó feltámadástól áttelekült új ifjúsággal és mi építünk neked villát Tel-avivban vagy Jeruzsálemben, ott, ahová életed őszére vinne vágyad, — hiszen tudod, mennyire szeretünk téged!”

Lelkes tapsok között emelkedett szólásra dr Patai József. „Köszönöm a szeretetet, amellyel fogadtok, valahányszor a szívem Erec Jisraélbe hoz. Érzem, hogy szavaitok szívből fakadnak. Harmadszor veszek most részt a Héber Világszövetség gyűlésén a Szentföldön és mindig csodálom a mélységes odaadást, amellyel a mai gondterhes időkben is a héber kultúra gondját viselitek és a diaszpóra veszendő héberségét igyekeztek segíteni, amikor itt annyi sok minden segítségre szorul. Ezt a jelenséget lélekemelőnek tartom. Minden támogatás, amelyet a szétszórtságban a héber kultúra Palesztinától kap, megerősíti a kapcsolatot Erec Jisraél és a diaszpóra között. Mint azok a fáklyák, amelyeket hajdani időkben Jeruzsálem hegyein gyújtottak és terjedt a láng hegyről-hegyre, közelre és távolra, míg az egész szétszórtság nagy, lángoló máglyaként tűnt fel az Újholdünnepet kihirdető főpap előtt. A lánggyújtással küldték őseink Újholdak és Ünnepnapok hírét a diaszpórába. És ennek nemcsak szimbolikus, hanem reális értéke is van. Kell, hogy a szétszórta zsidóság kapjon Erec Jisraélből ne csak hétköznapi jeleket, felhívásokat különböző építésszerűségekre, akciókra, hanem ünnepi jeleket is, amikor a testi munka szünetel és a lélek fölemelkedik a magasabb szférákba. Ahogy írva van: „Küldd kenyeredet vizek távolára, napok múltán megtalálod.“ A Szentély kenyere, a lelki táplálék szent kenyere kell hogy kapják a szétszórtság zsidói az egész világon Palesztinából, a szellemi centrumból. Csak ez a szellemi kapocs erősítheti az anyagi kapcsolatot. Évezreken át a héber kultúra volt az egyetlen összekötő lánc a szétszórtság között és aki ezt a láncot szilárdabbá kovácsolja, Erec Jisraél építését erősíti.

Sok szó esett itt Magyarország izolálódó zsidóságáról és hadd mondjam meg őszintén, hogy fáj nekem, ha testvéreim lebecsülését hallom. Mélységes tragikum az, amely a magyar zsidóságot útjára sodorta és ismerni kell multját, fejlődését, mielőtt róla ítéletet mondunk. A jeruzsálemi Héber Egyetemen tartott egyik előadásomban rámutattam tudományos adatokkal, hogy a magyar zsidóság az elmúlt századok folyamán mindig kivette részét a héber kultúra ápolásából és nem volt soha „elszáradt ág“, ahogy sokan beállították. Mély gyökerek vannak még itt, amelyek az ősi talajból szívják nedvüket. A természetben nincsen ugrás és a budapesti születésű Herzl, Nordau nem rejtély, vagy csoda csupán.“ Patai áttért aztán a magyar zsidó fejlődés vonalának megvilágítására, majd így fejezte be: „Én hiszek benne, hogy a magyar zsidóság megtalálja az útját az egyetemes zsidóság lelkéhez és ennek az útnak további egyengetését magam is méltó misszióknak tartom. Különböző áldások hullottak itt fejemre. Melyiknek teljesülését kívánjam magamnak? Idehozott a szívem most is, amikor Erec Jisraél sebekből vérzik. És amikor bejártam városokat, falvakat, régi és új telepeket, büszkén éreztem, hogy nem „beteglátogatás“ ez, hanem egészséges, izmos küzdőnek kezemegszorítása, aki jövőjéért folytatott hősi harcában, heroikus önvédelmében kap és oszt sebeket. A küzdelem és harc napjait fel fogják váltani a nyugalom és Béke napjai, amelynek ti vagytok főpapjai, héber géniuszunk fáklyavivői, ünnepeink máglyagyújtói. Legyen osztályrészem közöttetek!”

Ezután Mirjam Bernstein-Cohen, a kiváló előadó-művész Avigdor Hameiri „Messiás“ és Alexander Pen: „Magyar rapszódia“ című versét szavalta el mély hatással. Az emlékeztető est a Hatikvah elnevelésével fejeződött be.

MARTIN BUBER CHASZID LEGENDÁIBÓL

A LAKODALMI ÉNEK. Rabbi Mosé Léb egyszer két szegény árvát házasított össze és gondoskodott róla, hogy azok ne érezzék magukat lakodalmukon elhagyottaknak és otthontalanoknak. És mikor a szinte álomban járó és egymásra még mosolyogni sem merő fiatalok fölé felemelkedett a baldachin, a Rabbi arca ragyogott az örömtől, mert ezt a pillanatot mintegy kettős apaságban élte át; összeolvadni érezte szívében a menyasszony apjának meghatottságát a vőlegény apjának büszkeségével; és figyelt a zenészek játékára és hallotta, mint cseng ki belőlük az emberek minden baja és öröme. Ekkor így szólt azokhoz, akik körülötte álltak: „Bárcsak abban a kegyben részesülhetnék, hogy mikor rendeltetésem napja eljön, ezzel a dallammal kísérnek oda, ahová minden élőknek jutnia kell.“ Sok év után — mindenki már régen elfeledte ezt a jelenetet — a szent Rabbi Mosé Léb halála után való napon, havas télidőben, egy csapat zenész utazott szánkókon egy lakodalomra. Szép lassan mentek, egyszerre azonban a lovak vágatni kezdtek, senki sem tudta megállítani őket és azok csak száguldtak hegyen-völgyön keresztül, rohanásuk ismeretlen célja felé. És mikor megálltak, a zenészek látták, hogy temetőben vannak és nagy tömeg gyűlt ott össze. A zenészek kérdezősködtek, hogy hol vannak és ki a halott. Mikor pedig megtudták, eszükbe jutott, hogyan játszottak a Rabbi előtt az árvák esküvőjén. És felébredt az emlékezés arra a napra, körülfutott a népben és az egész tömeg hangosan kiáltotta: „Játszátok, játszátok a lakodalmi éneket!“ És így is történt.

A SZASZOVI SZENT ÉLETÉBŐL. Engesztelőnap előestéjén, Kol Nidré idején együtt vártak a chaszidok az imaházban a Rabbira. Később azonban eszükbe jutott a Rabbi utasítása, hogy ne várjanak miatta az imával, és elkezdtek a Kol Nidré-t mondani. Éppen a végeére értek, mikor a Rabbi megérkezett. Csak később tudták meg a chaszidok, hogy mi tartotta távol a Rabbit az imaházból. Útközben egy házból gyermeksírást hallott, bement és látta, hogy a gyermek egyedül van, mert anyja elment az imaházba és magára hagyta. És a rabbi karjai közé vette a gyermeket, beszélt hozzá és játszott vele, amíg csak el nem aludt.

Chaluca Afuleban. Photo Irschebina

TOLLHEGYRŐL

BEREGI ÁRMIN (TELAVIV):

IGY IS IRTAK VALAMIKOR!...

Még nincs huszonöt éve, hogy a németországi „Nationalsociale Partei“, amely akkor is tekintélyes párt volt, azzal a pozitív céllal, hogy a szociálista eszméket nem internacionálisan, hanem egy nemzet határain és nemzeti értelmezéssel juttassa érvényre, — a zsidóság legeszményibb népi, nemzeti törekvéseivel szemben a legnagyobb elismeréssel adózott. Nem lesz érdektelen ezekből a nyilatkozatokból részleteket közölni.

H. von Gerlach, *nazional-sozialer Parteiführer*, a „Generalanzeiger“ 1903. évfolyama 11. számában írja: „A cionizmust én olyan mozgalomnak tartom, amely megteremtőinek magas idealizmusáról tesz tanúságot... Habár célját

Makabija ünnep Zilinán (Zsolna)

egészeben el nem érheti, nagy lépést jelent a kultúra haladásában. A mozgalomban résztvevőkre az ideális cél, erős nemesítő hatással van, kiemeli őket az indifferentizmus és az anyagi felfogásból és hajtja őket, hogy egy ideál szolgálatába állítsák erejüket... és így az egész népre nézve, amelyhez tartoznak, kulturértéket jelentenek. In magnis voluisse sat est!“

Pastor Friedrich Naumann, Führer der National-Sozialisten: („Die Zeit“ Berliner Wochenschrift 1902). A cionizmus a zsidókat két táborra osztja, egyik zsidó akar maradni, a másik fel akar szívdni a környezetében. A cionisták nemcsak törzsüket akarják fenntartani, de jobb életre, gazdaságilag megalapozott életre akarják ébreszteni. Keleten a zsidók milliói, mint védtelen tömeg élnek összezusfolva. A munkavágyukat a munkaalkalmak, amelyek megvonattak tőlük, még felényire sem elégíthetik ki. Senyvedés és nyomor az osztályrészük. És mégsem válnak eltompult, alkoholba fulladó tömeggé, ellenkezőleg, több-ezer éves kulturájukat, történetüket, irodalmukat legmélyebb nyomorgásukban sem felejtik el. És él és szövődik bennük tovább. A cionizmus hazát akar szerezni a szerencsétlen milliőknek. Visszaakarja őket vezetni ősi foglalkozásukhoz, a saját röghöz. Természetes, hogy csak Palesztinára gondolhatnak. Hiszen a szívüknek minden izzó parazsa az imákban megszentelt föld felé lángol.

Lehet, hogy a reálpolitikusok utópiának tartják a nagyszabású kolonizációs tervet, de maga a vágy, hogy egy ezerévek óta és megújra üldözött népnek létjogosultságot akarnak szerezni saját rögén, minden előítéletnélkülinek tiszteletét kell, hogy kivívja.

Ami Németországot illeti, országunk csak nyerhet külpolitikai presztizsében, ha Palesztinában egy olyan közösség alakul ki, amelynek minden tagja a német nyelv és kultúra iskolájában nőtt fel: hiszen még a keleti zsidók is megőrizték egykori német anyanyelvüket. A mai keresztény-német kolonisták csak izolált csoportok a keleti népek közt Palesztinában. Ha egy kompakt masszaja a németiséggel szimpatizáló elemeknek ott letelepszik, a szentföldi német kolonisták gazdasági helyzete azonnal fellendül és Németország és a Közelkelet közti kapocs erősen kiépül és a kereskedelmünkre és iparunkra termékenyen hatna. Véleményem szerint néhánymillió zsidó letelepíthető Palesztinában. Ha ez a cél eléretik, az nemcsak a zsidókra lesz nagy előnnyel, hanem azokra az országokra nézve is, ahol zsidók nagyobb számban élnek és ahol — ne tagadjuk — egy égető, sok gyűlölettel és kevés tárgyilagossággal kezelt kérdést, a zsidókérdést van hivatva megoldani. A világ-gazdaság egy palesztinai autonóm zsidó-kolónia megteremtésével új egységet nyerne és az általa gazdaságilag megoldott zsidókérdés egyben politikai megoldást is képezne.

Ime, ez volt a hang 1902-ben és 1903-ban!

Boros és Kohn cégtulajdonos **Boros József**
siremlék nagyraktára Budapest, VII. ker., Károly-körut új üzletházban

Modern fedőlapos, virágvázás siremlékek

és **Dob-utca 2**
(Károly-körut saroknál)

**OLCSÓ
ÁRAK!**

ZSIDÓ HUMOR

PALESZTINAI GYEREKSZÁJ

Sokszor elnézem őket csöndesen, szomorúan. Milyen mások. Még a szemük sem galuti, feneketlen mélységű, fájdalomtól telített. Egyenes a gerincük, telt az arcuk, elevenek, erősek. A kaliforniai dollármilliomosok gyerekei lehetnek ilyenek. Nem tudnak másodrendűségről, nem tanulják meg fejüket behúzni a nyakuk közé a teknősbékától, pogromok emléke nem árnyékolja be lelküket. Öntudattúltengésük van, talán szemtelenek is. Gúnynevük „szabreh”, ami annyit jelent, hogy „útmenti kaktusz”, amely csak Palesztinában nő, s amelyhez bizony óvatosan kell nyúlni.

Némelyik többre tartja magát az apjánál. *Egy ötéves tacskó mondotta a másiknak: „Haza kell mennem, hogy segítsek édesapámnak a házi feladatok elkészítésében.”* (Az apa most tanul héber kurzuson, ő már hébernek született.) Nem lehet rájuk haragudni. Olyan talpraesettek, olyan önállóak, főleg azonban olyan természetesek, hogy minden orrolást, neheztelést azonnal lefegyvereznek. Nem győzi kérdezni magát az ember láttukon: zsidók ezek, ilyen ágat hajtott az ősi nép száraz szikomorusa.

Nyelvük héber százszázalékosan. Tízezren egy jiddis szót sem értenek. Mivel ezt a nyelvet javarészt az öregek használják, azt hiszik, hogy minden öreg jiddisül beszél. Az egyik apróság azzal fordul egy nap a kizárólag héberül beszélő apjához: *Apuka, ha megöregszel, nem foglak megérteni, s mire az apja csodálkozva kérdi miért, természetesen hangzik a válasz: „Mert jiddisül fogsz beszélni.”*

Két hatéves úriember vitatkozik a halálról. Az egyik magyarázza a másiknak: *„Tudod, az ember óvodába jár, beiratkozik a gimnáziumba, leteszi az érettségit, megnősül, apa lesz, nagypapa, jiddisül kezd beszélni, azután jön a halál.”*

A halál problémája különben is igen izgatja képzelőtehetségüket. Az egyik ötéves gondolkodó végül is az apjához fordul, magyarázná ő neki meg, mi a halál? Az apa nem ér rá s kivágja idegesen, hogy a halál az az állapot, amikor az ember nem mozog többé. *Nos, és ha örökké mozogok, akkor sosem fogok meghalni? —* hangzik a kérdés.

Télen néha hétszámra zuhog az eső, az egyik gyerek ekkor azt akarta tudni, vajjon marad-e még ég a sok esőzés után? Mikor Hammeiri először vitte kislányát sétáltatni a tengerpartra, a gyerek felkiáltott: *Apuka, nézd mekkora fürdőkád, neki ugyanis a fürdőkád jelentette a maximum vízmenyiséget.* Egy másik gyerek bögve kérte apját a rekkenő hőségben, hogy „hidegítse” végre már meg a napot. Egy másiknak mesélik az iskolában, hogy a Messias akkor fog jönni, ha jók lesznek az emberek. *Mi szükség lesz akkor rá? —* hangzik megint az ártatlan kérdés.

Egészen külön fejezetet érdemelnek a kibbuc-gyerekek, akik a barmicvára Bibliát, órát és egy kapát kapnak, mert a saját kapa a legnagyobb kitüntetés, ez jelenti, hogy felnőtt emberszámba veszik őket, mert ott a teljesített munka után ítélik meg az embert. Az ottani emberpalántáknak egészen egyéni és sajátos világnézetük van, amelyet egy-egy elejtett mondás igen érdekesen világít meg. A kibbucban sokat gyűléseznek, mindent közösen határoznak el, minden fölött közösen döntenek. Az egyik gyerek a tyúktól mellett halad el és látja, hogy sok tyúk az egyik sarokba húzódott

vissza, erre odaszól csendesesen a többieknek: *„Psztt, csend legyen, gyűléseznek a tyúkok... A másikat a kenyér felett mondandó áldásra oktatják. „Aldott légy Örökkévaló, a mi Istenünk, a világ királya, aki kihozod a kenyeret a földből.”* A gyerek meg is tanulja az áldást. Mikor aztán tojást kap egyszer vacsorára, áhítattal mondja a magagyártoita „bráchát”: *Aldott légy Örökkévaló, a mi Istenünk, a világ királya, aki kihozod a tojást a tyúkból... .*

Az egyik kis galileai polgár sose látta még a *Genezáret-tavat*. Mikor aztán szüleivel egyszer Tiberiásba utazik és szembetalálja magát a tóval, azt mondja az apjának: *Nézd csak, az ég leszállt a földre... .*

Chanukkára vendégeket kap a kibbuc és pedig a városból, amelyet Ő Aprósága sose látott. Az egyik vendég-hölgy erősen ki van púderozva, festve. A gyerek oldalát addig fúrja a kérdés, míg végre kiböki: *Hogy lehetséges az, hogy nálunk még csak chanukka van, a városban pedig már... purim?*

Bialik halálának fájdalmas híre ér el a kibbucba. Az egyik gyerek erre megjegyzi: *Kár érte. Ilyen fiatalon. Hisz csak tavaly ünnepeltük születésnapját... .*

A munkából hazatért, megtisztálkodott apák és anyák első útja a gyerekotthonba vezet, ahol a gyerekek közös nevelésben részesülnek. Az örök kérdezők hada persze azonnal felderítő hadjáratot indít azon alapvető fontosságú kérdés tisztázására: ki, kinek papája, mamája. Egyszer egy „nőtlen” áldozat tévedt be az otthonba s amikor a mellének szegezett kérdésre azt merte válaszolni, hogy neki nincsen gyermeke, az egyik kislány az orra alá dörzsölte: *„Te buta... .”* Különben a nőtlen és férjetlen hölgyek és urak kibbuci neve „senki papája”, „senki mamája”, ami ügye a legnagyobb sértésszámba megy. *Dr. Feuerstein Emil.*

Arab muchtár és chaluc kézfogása Daganja határában

Dr. B. KRAUSZ HILDA okl. nyelvtanár min. eng. INTERNÁTUSA

Angol-Magyar Leánynevelő

BUDAPEST, XIV., IDA-UTCA 3. — TELEFON: 296-313

Tökéletes kiképzés idegen nyelvekben, továbbképzés, előkészítés gyakorlati pályákra, háztartás, zene, sport. — Bejáróknak és félbenlakóknak is. — Szigorúan rituális ellátás. — Referenciák. — Prospektus.

KRÓNKA ÉS SZEMLE

A PESTI HITKÖZSÉG FELHÍVÁSA. A zsidótörvény-nyel kapcsolatban a pesti hitközség előjárósága, Stern Samu elnök és Eppler Sándor főtítkár aláírásával felhívást bocsátott ki, melyben buzdító, vigasztaló szóval fordulnak a hívekhez. — „Bármennyire sujtanak bennünket e rendelkezések, mi nem adjuk fel a hitet, hogy jönni fog a jobb kor, mely belátja majd, hogy a mi becsületes munkánk nem szolgál rá a megrendszabályozásra. *Addig is fojtsa el kötelességtudásunk a keserőséget.* Fel a fejjel zsidó hittestvérünk! *Felfokozott kötelességtudással bizonyítsuk, hogy méltók vagyunk a megbecsülésre!* — A kötelességek legfontosabbika: *adjunk munkát, teremtsünk munkaalkalmat a dolgozni, élni és családjukat fenntartani akaró hittestvéreink számára!* Minden egyes munkaalkalom, amit nyújtunk, egy-egy ember, család életének megmentését jelenti. Hozzád fordulunk, testvérünk, kit a törvény egyénileg fájdalmasan sujtott! Tudjuk, a te egyéni problémád súlyos: veszélyben az állásod, a kenyered, rosszul megy az üzleted, műhelyed, — nyelveket, mesterséget akarsz tanulni, — gyermekeid iskoláztatása, pályaválasztása okoz álmatlan éjszakát. *A pesti izr. Hitközség vezetősége igyekszik segítségedre lenni a kínzó kérdések megoldásánál.* Régi intézményeinket megerősítjük, tovább fejlesztjük és új intézményeket teremtünk. *Gondját viseljük a tanuló ifjúságnak, a tovább tanulóknak és a gyakorlati (ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági pályákra lépőknek. Pártfogó irodát nyitotunk a Pesti Chevra Kadisával együtt és ez az iroda a Siputca 12. sz. alatt levő hitközségi székházunkban működik, ahol tanácsal, útbaigazítással, segítséggel rendelkezésére állunk mindenkinek, aki hozzánk fordul.*“

A hitközség ezután felsorolja régi és új intézményeit, és azzal fejezi be felhívását, hogy *adjunk, adakozzunk e fontos célokra és jelentsük be adományainkat a hitközségnek, mert csak a közösség megfeszített áldozatkészségével tud a hitközség megfelelni a mai szomorú, nagy idők szomorú, nagy feladatainak!*

AUG.—SZEPTEMBERI SZÁMUNK. Dr. Patai Józsefnek ezidei szentföldi tartózkodása *a rendkívüli események folytán* a szokottnál hosszabb ideig tartott. Távolléte miatt a Mult és Jövő augusztus—szeptemberi száma *némi késséssel* jelenik meg. Ezzel szemben *kárpótlást nyújt a Palesztinából hozott friss, érdekes és értékes anyag.* Ezenkívül szeptember hó folyamán még egy szám jelenik meg a nagyünnepek előtt rendkívül gazdag irodalmi és művészeti tartalommal.

KORMÁNYZÓI KITÜNTETÉS. A Kormányzó Dulin Elek dr. miniszteri osztálytanácsosi címmel és jelleggel felruházott miniszterelnökségi min. titkár, sajtóelőadót miniszteri osztálytanácsos, sajtóelőadóvá nevezte ki. A kitüntetett a becsületes sajtó érdekeit mindenkor a legnagyobb szeretettel mozdítja elő.

BIALIK—HERZL-ÜNNEP JERUZSÁLEMBEN. A Bialik nevét viselő „Béth-Am“ jeruzsálemi Nép ház nagyszabású Herzl—Bialik-ünnepet rendezett az Edison-színházban, több mint *háromezerfőnyi hallgató közönség jelenlétében.* Ben-Chefec elnöki megnyitójában méltatta a nap je-

lentőségét és üdvözölte az Ünnepek vendégszónokát, dr. Patai Józsefet, Herzl életrajzíróját, aki Herzl szülővárosának levegőjét hozta Erec Jisraelbe. Patai József héber előadásában behatóan méltatta Herzl és Bialik alkotásának szellemi kapcsolatait. (Az előadásra még visszatérünk.) Utána dr. Patai Rafael felolvasta Patai József Herzl-könyvének befejezőrészét, Herzl haláláról, melyet a közönség könnyes szemekkel hallgatott végig.

PATAI JÓZSEF ELŐADÁSA A JERUZSÁLEMI RÁDIÓBAN. „A magyar zsidóság része a Szentföld kulturájában“ címen tartotta ezidén Patai József előadását a jeruzsálemi Rádióban. A tragikus helyzetbe sodródott magyar zsidósággal szemben ezúttal *a védő szerepét* vállalta abban a meggyőződésben, hogy *ma inkább, mint valaha szüksége van a magyar zsidóságnak presztizs-emelésre és rokonszenvébresztésre.* Történeti visszapillantást vett a magyar zsidóság belső fejlődésére a szabadság atmoszférájában Mátyás király ideje óta. Megcáfolta az általános felfogást, mintha a magyar zsidóság a zsidó kultúra határain kívül állt volna. Mindig résztvettek a héber irodalom ápolásában, elsőnek foglalkoztak a Palesztina-tudományokkal, a héber költészet kutatásával, Palesztina és a diaszpóra belső kapcsolataival. A zsidó tudományok művelői között első helyet foglalnak el magyar zsidók az egész világon. A héber egyetem professzorai között minden szakon méltó módon veszik ki részüket. Az új héber költészet és irodalom terén, sőt még *a palesztinai héber népdalok alkotói között is ott találjuk a magyar zsidóság képviselőit, akik egyben arra is töreksenek, hogy a magyar irodalom színe-javát átültessék a héber irodalomba.* Ugyanígy kiveszik méltó részüket a Szentföld fizikai építőmunkájából, a mocsárszárításból és a honvédelemből egyaránt. A magyar zsidóság igyekszik ápolni a héber kultúrát és tudatában van annak, hogy sokkal többet ad Palesztina a diaszpórának, mint amennyit attól kap, Palesztina új élet szellemét adja az egész világ zsidóságának. *Az előadás után a jeruzsálemi rádió vezetősége meleg szavakkal üdvözölte a vendégelőadót, akinek magának oly tekintélyes része van a héber kultúra fejlesztésében.* Érdekes, hogy az előadás napján is éppen „Curfew“, rendkívüli záróra volt Jeruzsálemben, úgyhogy 7 órától kezdve megszűnt minden közlekedés és Patainak csak a District Commissioner által kiadott külön Pass engedéllyel lehetett a studióba mennie.

BEX — LES — BAINS

(FRANZÖSISCHE SCHREIR)

INSTITUT Dr. M. ASCHER

G E G R Ü N D E T 1 9 0 5

Separate abteilung für Knaben und Mädchen * Idealer Luftkurort * Englisch, französisch, deutsch etc. Handelswissenschaftliche und landwirtschaftliche ausbildung * Eigene Farm * Religiöse Erziehung * Spoir Bescheidener Pensionsprest

Verlangen Sie Prospekte

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom mentű mérsékelt árban, házhoz szállítva is * Lakodalmakat vállal elsőrendű kivitelen * Elsőrendű fajborok

**Budapest, VI., Révay-utca 4/B
Telefon 1-238-43**

CLAUDE G. MONTEFIORE

A szellem és érzés mélysége talán Mendelssohn Mózes óta nem olvadt zsidó emberben olyan tökéletes összhangba, mint Claude Montefiorenél. És ha e két férfi egyéniségét közről nézzük, akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a harmadik Mózesnél is szebb lelki harmóniát találhatunk, annál a férfiúnál, aki július 9-én, 80 éves korában eltávozott közülünk. Mendelssohn szellemének racionalizmusa és vallásos érzésének konzervativizmusa sok tekintetben ellentétesek voltak és hatásán csorbát ejtettek. Montefiorenél a mélységes vallásosság adta meg azt az alázatot, amely nélkül szentírásunkhoz és vallásunkhoz nyúlni szentségtörés. Egyúttal azonban a biblia és az utána következő szent irodalom szinte egyedülállóan alapos tanulmánya megadta neki azt a szellemi fegyvert, amely nélkülözhetetlené teszi a vallási haladást.

Szelleme és lelki harmóniájának hátran és tisztán levonta konzekvenciáit és írásban és szóban a racionális, de mélységes vallásos lélekből fakadó reform szószólója volt, anélkül, hogy az őszintén konzervatív beállítottságú zsidóság vallásos álláspontját támogatta vagy alábecsülte volna. Csak mint számára idegent és járhatatlant, elhárította magától, utat mutatva azoknak, akik az őszinte vallásossággal párosult tudás és haladó szellemiség összhangzatos vallásos megnyilvánulását keresik. Nagyszerű tudományos művei, bibliája, a liberális zsidóság alapvetése, a biblia utáni zsidó irodalom és az evangéliumokról írt művei, a jelenkor legnagyobb zsidó tudósai sorába emelik, mint a *Jewish Quarterly Review* alapítója és sokáig szerkesztője, a zsidó tudományos irodalom előmozdítója és fejlesztője lett, mint a *The World Union for Progressiv Judaism* elnöke, a modern zsidó vallásos felfogás irányítója és mint az University College Southampton és számos közművelődési egyesület elnöke, az angol tudományos élet egyik számottevő patrónusa és mint minden zsidó ügy tettel, szóval felkarolója lett. A cionizmusnak nem volt híve de a Palesztina-építést áldozatkészen támogatta. A hagyományos jócselekedetek felelősségteljes gyakorlója volt. Azok közé tartozott, akik nem a könnyebbik oldaláról fogják fel a zsidóságot és mint egyik méltatója mondta nemrégiben: *vállára vette Izraelt*. Utolsó vallásos ténykedése volt, hogy nagybetegen a múlt peszachkor elvitette magát a Liberal Synagogue-ba és megáldotta hitestvéreit. Ahová hatása elért, ott élete munkájából és személyiségének varázsából áldás fakadt. Különösen mély gyászunk nekünk, ahol hatása elől elzárták az utat azok, akiknek szellemi nagyság és emberi tisztaság előtt kevés alázatuk van.

Dr. Naményi Endre.

AZ „OLÉ HUNGÁRIA“ jeruzsálemi ünnepi estjén dr. Szametz L. elnöki megnyitójában emelkedett szavakkal üdvözölte dr. Patai Józsefet, aki a magyar zsidóság multjáról és jelenéről tartott előadást. „Először van alkalmam Jeruzsálemben magyar előadást tartani — mondotta — és érzem az ellentétet, melyet talán sokan szememre is fognak vetni, hogy míg Magyarországon inkább csak feddő szavam van a magyar zsidósághoz, itt Palesztinában mindenütt védelmét vállalom. A civódó házaspár ismert esete ez, mely a kívülről jövő beavatkozással szemben megbékülve összefog. A magyar zsidóság ellen csupa vád hangzik mindenfelé, de én mai megpróbáltatásában csak a szépet akarom látni benne. Ahogy jelszavam volt mindig a zsoltárvers: És lásd Jeruzsálem szépségét.“ Az előadás után bankett volt

Adriatica Tengerhajózási Rt.

hetenkénti járatai

Triesztből és Genovából
**Egyiptomba,
Palesztinába,
Rhodosba, Görög-
és Törökországba,**
hetenként kétszeri járatok
**Ragusába és a Dal-
mát tengerpartra.**

Felvilágosítás és prospektus kapható:

Adriatica Tengerhajózási Rt.

Budapest, VII., Thököly-út 2, IV., Váci
ucca 4. és az összes utazási irodákban.

dr. Patai József tiszteletére számos felköszöntővel. *Alexander* Vilmos indítványozta, hogy az Olé Hungária Szövetség válassza meg dr. Patait első dísztagjává. Dr. Patai üdvözölte a palesztinai magyar konzulátus megjelent vezetőjét, dr. Nemes Gyula igazgatót, aki annyi szeretettel viseli a szívén honfitársai sorsát.

CSERGŐ HUGÓ SIKERE AMERIKÁBAN. Az egész magyar sajtó közölte a hírt, hogy az Amerikába kiküldött húsz színdarab közül Csergő Hugónak „Első hajnal“ című drámáját választották ki előadásra. A bemutatót az új szezon első felében tartják meg az egyik newyorki Broadway-színházban. Az „Első hajnal“ a volt Renaissance-színházban került bemutatásra, forró sikert aratva. Csergő Hugó dr. amerikai sikere általános örömet keltett különösen a pesti zsidóság körében, mely Csergő Hugót, a pesti hitközség főjegyzőjét mindenkor tisztelettel és szeretettel vette körül.

Művészi
kivitelű

siremlékek

Löwy-nél Budán

II., Fő-utca 79. Telefon: 35-15-81
Fiókküzet és telep III., Bécsi-ut

A régi zsidó temetővel szemben.
A trolleybusz indulási állomásától 2 percnire

Dr. Lázár

Leánygimnázium Budapest, V.,
Leányinternátus Személynök-u. 21
Továbbképző * Elemi Telefon: 128-303

A LLOYD TRIESTINO UJJÁSZERVEZI AUSZTRÁLIAI VONALSZOLGÁLATÁT.

A Lloyd Triestino tengerhajózási társaság a középeurópai események következtében az Ausztrália iránt mindinkább erősebben észlelhető érdeklődés folytán a közelmúltban elhatározta, hogy ausztráliai vonalszolgálatát a folyton erősödő forgalom igényeinek megfelelően átszervezi és nemcsak az eddig ezt a szolgálatot ellátó „Remo“, „Romolo“, „Viminale“ és „Esquilino“ hajóit modernizálja és új hajók beállítását tervezi, hanem ezenkívül még a megerősödött forgalomnak megfelelően Ausztráliában és Újzélandban új ügynökségeket is állít fel.

Ezeknek az ügynökségeknek a felállításával és megszervezésével a Lloyd Triestino magyarországi ügyvezető igazgatóját, dr. Nagy Vilmos m. kir. kormánytanácsost, az olasz kir. koronarend lovagját és a Lloyd Triestino irodavezetőjét, Zerkovitz Györgyöt bízta meg, akik a tengerhajózási turisztikai forgalom elismert szakemberei és akik, mint értesülünk, már el is indultak Ausztrália felé.

Dr. Nagy Vilmos és Zerkovitz Györgynek Budapestről való távozása a magyar turisztikai forgalomnak nagy veszteségét jelenti, azonban a feladat, amelynek a végrehajtására vállalkoztak, olyan nagyjelentőségű, hogy biztosak vagyunk benne, hogy ezt méltóbb szakemberekre nem bízhatták volna és hogy új állomáshelyükön is teljes lelkesedéssel fognak közreműködni, hogy az Ausztráliából Európa felé tendáló idegenforgalmat Magyarország felé irányítsák.

Levélcím: Dr. William Nagy Esq., c/o Australian-Italian Shipping C. Ltd., Pacific House — 249, George Street. Sydney (Australia).

A SZENTFÖLDI ESZROGOK ÉRDEKÉBEN száll sikra Welz Izrael pesti rabbi a szerkesztésében megjelenő „Tel-Talpijotl“ legújabb számában. „Évről-évre fájó szívvel gondolok rá, miért nem bocsátanak ki rabbijaink általános tilalmat minden eszrog ellen, amely nem a Szentföldről származik! Hiszen 1883-ban a legnagyobb rabbik kikeltek az idegen eszrogok ellen és *lehetséges-e, hogy zsidó ember ma ne részesítse elsőbbségben azt az eszrogot, amely Erec Jiszrael termése?! És ha a szentföldi eszrog olykor nem is olyan szép, mint az idegen származású, maga az Úristen és a Tóra a Szentföld gyümölcsét emeli ki és már a „Chaszam Szofer“ hangsúlyozta, hogy a szentföldi eszrog, ha nem is oly tetszetős idelent, mindenképp tetszetős odafent a Teremtő előtt.*

HÁZASSÁG. Léb Zoltán Hateg — Reiner Szidi Timisoara június hó 26-án házasságot kötöttek.

Groszmann Gyula, a miskolci izr. polg. fiúiskola tanára július 19-én tartotta esküvőjét Binéth Bellával Debrecenben.

Grünstein Csöpi (Petroseni) és dr. Haber László (Oradea) házasságot kötöttek.

Flesch Ilonkát (Turkeve) eljegyezte Erdész Miklós

HALALOZÁSOK. Schwarcz Salamonné, sz. Grün Emma Oradeán elhunyt. Gyászolják férje, Sebestyén Sándor, Helén, Béla gyermekei, Weisz Izidor, veje, unokái.

Virágkoszorúkkal borított koporsóban, a fővárosi zsidóság megrendítő részvételével kísérték utolsó útjára a tizenkilenc éves korában, hosszú szenvedés után elhunyt Friedmann Magdát, dr. Friedmann Ignác kormányfőtanácsos és neje szül. Gold Ella leányát. Dr. Schwarz Jakab rabbi, vallástanár, könnybefulladó szavakkal siratta el tanítványát, akit mintaképpül állított az ifjúság elé.

Makrai Teofil, az ismertnevű főmérnök 54 éves korában, hosszas szenvedés után elhunyt Budán. Az izr. hitközség és a jótékonyági egyesületek nemesszívű és megértő patrónusukat veszítették el benne. Temetésén, amely óriási tömeg részvételével folyt le, dr. Kiss Arnold főrabbi, a hitközség és Chevra elnökei beszéltek. Gyászolja özvegye, gyermekei Makrai László építészmérnök, Alice, Pál és Erzsébet, valamint ikertestvére dr. Makrai Lipót Temesvárott.

Június 7-én, rövid betegség után elhunyt Erős Endre dévai gyógyszerész tizenkétéves, egyetlen gyermeke, Tibi. A fiúcska sokirányú, rendkívüli tehetségével, páratlan szorgalmával és ragyogó szellemével nemcsak a dévai fiúliceum elismerten legelső tanulója volt, hanem kedvence is volt az egész társadalomnak. Hirtelenül fellépett skarlát hét nap alatt elragadta a nagy reményekre jogosító gyermeket. A szülők mély gyásza iránt általános és osztatlan a részvét.

A kosicei ügyvédi társadalom egyik legjelesebb tagja, JUDr. Friedländer Mór f. hó 9-én életének 59-ik évében örökre itthagya szeretteit. Mint ügyvéd tántoríthatatlan volt az igazságért való harcban, de egyben mindig méltányos és humánus a kivívott jog gyakorlásában. Közismert puritán jellem, költői lélek és a zsidó ügy lelkes híve szállott vele sírba. Koporsója fölött dr. Enten Manó kassai főrabbi mondott mélyen átérzett, költői lendületű gyászbeszédet; az ügyvédi kar nevében dr. Elkán Miksa búcsúzott tőle szívhezszóló, megindult szavakkal. Egyetlen fia, dr. Friedländer Imre és kiterjedt rokonság gyászolja.

Braun Menyhért (Kral. Chlumec) köztiszttelethen álló nagykereskedő június 30-án elhunyt. Halála általános részvétet keltett.

Fonféder Sámuel 76 éves korában július 9-én Békéscsabán meghalt, aki az ottani orth. izr. hitközségnek 53 éven át volt tagja, amelynek megalapításában jelentős része volt. A temetés óriási részvét mellett folyt le. Kiterjedt családja gyászolja.

Friedmann Mórné, született Klein Malvin e napokban 75 éves korában hosszas szenvedés után Nadlakon elhunyt. Gyászolják: Friedmann Mór, férje, Friedmann Jenő és Friedmann Ferenc, gyermekei.

Özv. Ringler Juerné Sigheten a közelmúltban elhunyt. Gyászolják gyermekei: Gitta, Judit, Hermann.

Katona Mór József nyugalmazott tanító f. hó 23-án 58 éves korában elhunyt. Temetése vasárnap délben volt az óbudai temetőben. A megboldogult nagy munkásságot fejtett ki a héber irodalom és nyelv terén. A héber költészetből vett fordításait országszerte ismerik a hozzáértő körök.

In t e z e t i

*fehérneműek,
ruhák és cipők
nagy választékban*

Székely Jenő cégnél
Petöfi Sándor-utca 9 és Váci-utca 7

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragó-
estorok sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Szombat és ünnepnap zárva Tel. 1-349-95
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Vadász-u. 11.
Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára